

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra českého jazyka a literatury

Studijní program: Filologie

Studijní obor: Český jazyk a literatura

**POHÁDKA O POPELCE A JEJÍ VARIANTY V ČESKÉ
A SVĚTOVÉ LITERATUŘE**

**THE TALE OF CINDERELLA AND ITS VARIANTS
IN CZECH AND WORLD LITERATURE**

Bakalářská práce: 11-FP-KČL-B-07

Autor:

Darja HAJDEROVÁ (HLÁŠNIKOVÁ)

Podpis:

.....

Vedoucí práce: Mgr. Kateřina Váňová

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
62			1		1

V Liberci dne 20. 6. 2012

Čestné prohlášení

Název práce: Pohádka o Popelce a její varianty v české i světové literatuře

Jméno a příjmení autora: Darja Hajderová

Osobní číslo: P09000958

Byla jsem seznámena s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložila elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedla jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 20. 6. 2012

Darja Hajderová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování Mgr. Kateřině Váňové za podnětné rady, vstřícný přístup a trpělivost v rámci průběžných konzultací mé bakalářské práce.

.....
Darja Hajderová

ANOTACE

NÁZEV:

Pohádka o Popelce a její varianty v české i světové literatuře

AUTOR:

Darja Hajderová

KATEDRA (ÚSTAV)

Katedra českého jazyka a literatury

VEDOUcí PRÁCE:

Mgr. Kateřina Váňová

ANOTACE:

Bakalářská práce analyzuje a srovnává osm konkrétních verzí příběhu o Popelce. Zahrnuty jsou literární varianty z české i světové literatury. Zkoumá, jak jednotliví autoři či sběratelé příběh upravili, se kterými motivy pracovali a jak se v konkrétních variantách odráží dobový společný kontext. Výchozím textem je nejstarší dochovaná verze pocházející z Číny z 9. stol. př. n. l., která je srovnána s verzí egyptskou, italskou (G. Basila), francouzskou (Ch. Perraulta), německou (bratři Grimmů) a třemi českými (K. J. Erben a B. Němcové). Přibližuje též moderní filmové adaptace příběhu, zajímá se o to, do jaké míry dochází k aktualizaci původních atributů. Na základě konkrétních filmových variant charakterizuje protagonistku příběhu, srovnává filmovou podobu hrdinky s literární podobou hrdinky, definuje její cestu za štěstím. Práce předkládá autorskou variantu parafrázující původní pohádkovou látku o Popelce. Bakalářská práce dále předkládá řadu definic pohádky, vymezuje žánrovou charakteristiku pohádky, přičemž se věnuje pohádce kouzelné. Zabývá se též teoriemi vzniku pohádek.

KLÍČOVÁ SLOVA:

pohádka, literární žánr, teorie vzniku pohádky, motiv, varianta

ABSTRACT

TITLE:

The tale of Cinderella and its variants in Czech and world literature

AUTHOR:

Darja Hajderová

DEPARTMENT:

Department in English language

SUPERVISOR:

Mgr. Kateřina Váňová

ABSTRACT:

The Bachelor's thesis analyses and compares eight particular versions of the Cinderella story. The literary variants from both the Czech and the world literature are included. The thesis examines how particular authors or collectors adapted the story, with which motives they worked and how the period common context is reflected in particular variants. The oldest extant version from China from the 9th century B.C. represents the initial text which is compared with the Egyptian, Italian (by G. Basile), French (by Ch. Perrault), German (by the Grimm brothers) and three Czech versions (by K. J. Erben and B. Němcová). The thesis also presents modern film adaptations of the story and explores to what degree the original attributes are updated. On the basis of particular film variants the protagonist of the story is characterised, the film image of the heroine is compared with the literary image of the heroine, and her way to happiness is defined. The thesis presents the author's variant which paraphrases the original fairy theme about Cinderella. Furthermore, the Bachelor's thesis offers a series of definitions of a fairy tale, it defines the genre characteristics of a fairy tale while dealing with the magical fairy tale. It also deals with the theories of the origin of fairy tales.

KEYWORDS:

fairy tale, literary genre, theory of the origin, motive, variant

Obsah

Úvod	7
1. POHÁDKA	8
1.1 Definice pohádky	9
1.2 Charakteristika pohádky	11
1.3 Teorie vzniku pohádek	12
1.4 Popelka – význam jména	15
1.5 Hlavní motivy v pohádce o Popelce	17
2. VARIANTY POPELKY	19
2.1 Čínská Popelka – Yeh-shen	19
2.2 Egyptská Popelka – Rhodopis	22
2.3 Italská Popelka – Zezolla (G. Basile)	25
2.4 Francouzská Popelka (Ch. Perrault)	28
2.5 Německá Popelka (bratři Grimmové)	31
2.6 Pohádka o Popelce v české literatuře	35
2.6.1 Česká varianta „O Popelce“ (B. Němcová)	36
2.6.2 Slovenská varianta „O třech sestřách“ (B. Němcová)	39
2.6.3 Popelka – Mára (K. J. Erben)	41
2.7 Výsledná komparace variant	43
2.7.1 Charakteristika Popelky	43
2.7.2 Vlastní matka	45
2.7.3 Motiv utlačované hrdinky	45
2.7.4 Motiv zlé macechy	46
2.7.5 Motiv sourozenecké rivality	47
2.7.6 Další postavy	48
2.7.7 Pomoc a motiv zabití užitečného zvířete	49
2.7.8 Motiv slavnosti	49
2.7.9 Šaty a střevíčky	50

2.7.10 Útěk ze slavnosti a motiv ztraceného střevíčku.....	51
2.7.11 Rozpoznávání podle střevíčku.....	52
2.7.12 Motiv deformování nohy a falešné nevěsty.....	53
2.7.13 Motiv trestu a závěr příběhu.....	54
2.8 Neobvyklé varianty příběhu: „O Popelákově“ (Josef Lada).....	55
2.9 České filmové adaptace původního příběhu.....	57
2.9.1 Popelka.....	57
2.9.2 Tři oříšky pro Popelku.....	60
2.10 Moderní aktualizace tématu – filmové zpracování.....	63
Závěr.....	67
Seznam použité literatury.....	69
Seznam příloh.....	72
Příloha č. 1 – Motivy v konkrétních variantách Popelky.....	73

Úvod

Pohádky patří k literárním žánrům, které tu jsou s námi po staletí. Bez nich si dětství umíme jen těžko představit. Na celém světě, ve všech kulturách a dobách se dětem vyprávějí smyšlené příběhy, v nichž vystupují nadpřirozené bytosti a tvorové, dějí se věci neuvěřitelné, odporující fyzikálním zákonům.¹ Pohádky dětskému čtenáři pomáhají rozlišovat mezi dobrem a zlem, poskytují morální výchovu, rozvíjejí fantazii.

K oblíbeným pohádkovým příběhům, které nám byly vypravovány již od útlého dětství, patří bezesporu ten, jehož hlavním tématem je přeměna chudé ušmudlané a životem zkoušené dívky v krásnou princeznu, příběh o Popelce. Popelka je jednou z nejznámějších postav nejen evropských sbírek, existuje několik set verzí, přičemž každá pracuje s rozličnými motivy. Skutečnost, že existuje tolik variant příběhu o Popelce, se stalo podnětem pro hlubší studium.

Práce je rozdělena na dvě části, část teoretickou a část praktickou. Cílem teoretické části je podrobná charakteristika pohádky. Následuje kapitola o teoriích vzniku pohádek související s variantností pohádek a kapitola o základním členění pohádky, přičemž se zaměříme na pohádku kouzelnou. Cílem praktické části bude analýza a komparace konkrétních verzí příběhu o Popelce. Zabývat se budeme tím, jak jednotliví autoři či sběratelé příběh upravili, se kterými motivy pracovali a v neposlední řadě, jak se v konkrétních variantách odráží dobový společenský kontext. Výchozím textem bude nejstarší dochovaná verze pocházející z Číny z 9. stol. př. n. l., kterou se pokusíme srovnat s verzí egyptskou, italskou (G. Basila), francouzskou (Ch. Perraulta), německou (bratří Grimmů) a třemi českými (K. J. Erbena a B. Němcové²).

Nelze opomenout, že kromě literárních zpracování Popelky existuje řada moderních filmových adaptací, kde se více či méně objevují specifické motivy tohoto příběhu. Rozhodně se tedy zmíníme, byť pouze okrajově, i o filmových adaptacích příběhu, přičemž nás bude zajímat aktualizace určitých motivů.

---

¹ Černoušek, M.: *Děti a svět pohádek*, str. 5.

² Božena Němcová napsala dvě varianty pohádky o Popelce – českou (*O Popelce*) a slovenskou (*O Popelušce neboli O třech sestřích*).

1. POHÁDKA

Pohádka je epický prozaický žánr, který řadíme do literatury pro děti a mládež. Označení pohádka je velmi mladý, v nynějším významu se ustálil až v 70. letech 19. století. Například Božena Němcová, mimo jiné významná sběratelka pohádek, nazývá svá vyprávění nikoli pohádkami, ale národními báchorkami a pověstmi.³ Pojmenování pohádka se vyvinulo z polského slovesa „gádati“ (mluviti, vyprávěti), z tohoto slova pak vzniklo substantivum „gadka“, „gadanina“ (hádanka, záhada, spor), což již nemělo daleko ke slovu „pogadka“, které se velmi podobá českému pojmenování tohoto žánru – pohádka.⁴

První písemné záznamy pohádkové látky pocházejí již z egyptských záznamů ze 13. století př. n. l. K těm nejstarším příběhům řadíme například pohádku O dvou bratřích, biblické příběhy, Ezopovy bajky nebo pohádky Tisíce a jedné noci.⁵

Vzhledem k značnému počtu drastických a mimo jiné i erotických scén byly pohádky původně určeny dospělým posluchačům. Je známo, že zpočátku i dospělí, kteří si tak krátili volné chvíle, byli přítomni tzv. poudaček⁶ a naslouchali vzrušujícím vyprávěním oblíbených potulných pohádkářů. Jejich možnou charakteristiku uvádí např. *Československá vlastivěda*: „Pohádkáři byli lidé chudí, bez domova, potulníci. Kam přišli, všude je chtěli mít na noc, a kde zůstal pohádkář, sběhla se tam celá ves, že nestačila světnice, a povídávalo se dlouho do noci. Široko daleko znali pohádkáře, chodili si pro ně na zimní večery, a kdykoli přišel který, vždycky uměl něco nového.“⁷

Jelikož až do patnáctého století neexistoval knihtisk a následně dlouhou dobu trvalo, než se začal běžně používat, pohádky se zpočátku šířily ústní formou. To je důvod, proč dnes nejsou známy autoři ani původní originály jednotlivých příběhů. I pohádky zaznamenané později, byly již mnohokrát upraveny, přizpůsobeny dobovému kontextu.

³ URBANOVÁ, S.; ROŠOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti, díla*, str. 50.

⁴ ČEŇKOVÁ, J. a kolektiv: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 107

⁵ URBANOVÁ, S.; ROŠOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti, díla*, str. 50.

⁶ ČEŇKOVÁ, J. a kolektiv: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 108

⁷ *Československá vlastivěda*. Díl III. Lidová kultura. Odpovědný redaktor Bohumír Mráz, str. 258.

1.1 Definice pohádky

Příručky zabývající se literárními žánry uvádějí různé definice pojmu pohádka. S velmi srozumitelnou definicí se můžeme setkat v *Encyklopedii literárních žánrů*, která charakterizuje pohádku jako „zábavný, zpravidla prozaický žánr folklorního původu s fantastickým příběhem“⁸ O něco konkrétnější vysvětlení pak podává *Slovník spisovného jazyka českého*, podle jehož autorů je pohádkou „vyprávění (zpravidla lidové) o vymyšlených osobách a událostech, ve kterém působí kouzelné, nadpřirozené síly; vymyšlené vyprávění; báchorka.“⁹

Pokud bychom hledali obsáhlejší definici zmiňovaného žánru, můžeme nahlédnout např. do *Slovníku literární teorie*, v němž je uvedeno, že pohádka je: „prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné; přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy a obecné životní pravdy. Na rozdíl od pověsti se poetický výmysl netýká žádné konkrétní historické události, takže čas, místo děje, charakter a sociální prostředí se v pohádce určují jen rámcově, stereotypně a sémantické těžiště je v napětí ze sledu konkrétně daných problémů, v nichž se hrdina ocitá, a které zdařile řeší.“¹⁰

Velmi výstižnou a srozumitelnou definici předkládá také profesor Jiří Stromšík. Pohádku spojuje s dalšími útvary ústní lidové slovesnosti: „Pohádka je velmi stará forma ústního podání, jejímž jádrem jsou zázračné, ale i obecné fantazijní a třeba jen silně hyperbolizované jevy a děje a která na všech stranách plynule přechází v příbuzné útvary, jako jsou pověst, dobrodružný příběh, zvířecí bajka, satirická moralita, exemplum atd.“¹¹ Podobně i Karel Čapek poukazuje na to, že „pohádka nemá přesných hranic: splývá s pověstí, mýtem, bajkou, povídkou i anekdotou.“¹²

Přímo básnicky pohádku definuje český básník Jan Skácel, když říká: „Pohádka je, co dávno kdysi bývalo a dnes ze sna visí jak motouzek a zbytek pout, jež lze a nelze

⁸ PETERKA, J.; MOCNÁ, D.: *Encyklopedie literárních žánrů*, str. 472.

⁹ HAVRÁNEK, B. a kol.: *Slovník spisovného jazyka českého*, II. svazek, str. 683.

¹⁰ VLAŠÍN a kol.: *Slovník literární teorie*, 1984. str. 281.

¹¹ Citáty o pohádkách, [online]. Dostupné z: <<http://www.pohadkyprodeti.cz/bylo-nebylo/citaty-opohadkach/>>.

¹² ČAPEK, K.: *Marsyas, Jak se co dělá*, str. 80.

rozetnout. A třeba i čas jinak káže ten, kdo je moudrý, nerozváže provázek, jenž nás s dětstvím spíná a stará pouta neroztíná.“¹³

Stručná, přitom dosti výstižná je definice profesora Eduarda Petrů. Ten pohádku hodnotí jako takové „*vyprávění, které využívá motivů zázračných činů, rozcházejících se s naší zkušeností, fantastických postav a fantastického prostředí.*“¹⁴

Pod názvem pohádka jsou podle Jany Čeňkové zařazené „*literární texty, které vznikly na základě rozmanité palety starodávných vyprávění, vstřebávajících při své pouti světem rozličné bájně představy lidstva, nadčasové životní pravdy, zejména věčnou touhu po naplnění dobra, a víru v kouzelnou moc slova.*“¹⁵

Žánr pohádky definuje také významný český psycholog Michal Černoušek a pohádku označuje za „*jedinečný umělecký útvar, čerpající svou věčnou existenci z nezničitelného folklóru, z kultury vpravdě lidové. Pohádka svou jednoduchou fabulí, jasnou polarizací dobra a zla, pochopitelnými zápletkami a krásou jazyka předvádí chaotický a nesrozumitelný svět před vyvíjející se dětskou duší ve srozumitelných obrazech.*“¹⁶

Pohádku lze tedy definovat jakožto příběh folklorního původu, v němž působí nadpřirozené síly. Neopírá se o žádnou konkrétní historickou událost, čímž se výrazně odlišuje od pověsti. Příběh o Popelce, jemuž se budeme později podrobně věnovat, má také kořeny v ústní lidové slovesnosti. S kouzelnými, nadpřirozenými silami se setkáváme v každé verzi. Příběh je smyšlený, stejně jako postavy či prostředí, přesto vše působí reálně. Značná je polarizace mezi zlem a dobrem. Navíc i tato pohádka přes svoji fiktivnost postihuje základní lidské touhy i obecné životní pravdy.

---

¹³ Citáty o pohádkách, [online]. Dostupné z: <<http://www.pohadkyprodeti.cz/bylo-nebylo/citaty-o-pohadkach/>>

¹⁴ PETRŮ, E.: *Úvod do studia literární vědy*, str. 82

¹⁵ ČEŇKOVÁ, J. a kolektiv: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 107

¹⁶ ČERNOUŠEK, M.: *Sen a snění*, 1988. str. 25.

1.2 Charakteristika pohádky

Pohádka zpravidla začíná ustálenými formulemi, jako např.: „Bylo, nebylo...“, „Za devatero horami, za devatero řekami...“, „Byl jednou jeden...“ apod. Děj pohádky se odehrává v blíže neurčeném čase, trvajícím mnohdy několik let i několik dnů. Ani pohádkový prostor není spojen s žádným konkrétním místem. Podobá se prostoru snovému. Před hrdinu je postaven obtížný úkol, který mu pomáhají překonat fantastické bytosti, předměty případně zvířecí pomocníci. Splněním úkolu má hrdina dosáhnout odměny. V pohádkách je významná polarita dobra a zla (dobré versus špatné vlastnosti postav). Postavy v pohádkách jsou buď dobré (Popelka, Sněhurka) nebo zlé (macecha, nevlastní sestry, čarodějnice, čert), zůstávají neměnné a mnohdy je charakterizují již samotná jména (hloupý Honza, Nebojsa, Dobruška). Často se vyskytuje motiv trojnásobnosti¹⁷ (tři oříšky, tři sestry, tři přání, tři sudičky), ten se objevuje často i v příbězích o Popelce (trojí setkání, troje šaty), případně čísla sedm (sedmero krkavců), devět nebo dvanáct (dvanáct měsíčků).

Různé publikace uvádějí rozličné druhy pohádek. Nejčastěji se můžeme setkat s dělením na **pohádky kouzelné** (fantastické), **zvířecí**, **novelistické** (realistické) a **legendární**. S. Thompson a A. Aarne, autoři publikace *The Type of the Folktale*, výčet doplňují o pohádky humorné a pohádky o hloupých čertech.¹⁸

S ohledem na téma práce neuvádíme podrobnější charakteristiku jednotlivých typů pohádek, dále se zaměříme pouze na jeden z nejstarších typů, pohádku kouzelnou. Řadu specifických rysů jsme již uvedli v obecné charakteristice pohádky. V pohádkách kouzelných se navíc vyskytují nadpřirozené bytosti a síly (např. skřítky, víly, čarodějnice), mají své kořeny v mýtu, v magických kultovních obřadech a kouzlech¹⁹.

Do pohádek kouzelných řadíme i příběh o Popelce. Pohádka nejčastěji začíná klasickým ustáleným spojením „Bylo, nebylo...“ nebo „Byl jednou jeden...“, což poukazuje na bližší neurčenost místa případně času, v němž by se děj příběhu mohl odehrávat. Popelce, ztělesněním dobra, zlé nevlastní sestry a macecha kladou v cestě za štěstím různé překážky. Avšak Popelka je postupně pomocí kouzel překonává.

¹⁷ Termín užít: URBANOVÁ, S.; ROSOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti, díla*, str. 50.

¹⁸ ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 109.

¹⁹ URBANOVÁ, S.; ROSOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti, díla*, str. 50.

Nakonec je odměněna. A bezesporu i tato pohádka má své kořeny v mýtu, v magických kultovních obřadech, Popelku můžeme považovat za ekvivalent mýtu, v němž je zahrnut význam ohniště a popela rituálních obřadů pro přežití kmene.²⁰

1.3 Teorie vzniku pohádek

Podobné motivy, postavy, nadpřirozené bytosti či celá pohádková schémata se objevují v pohádkách různých národů. Konkrétně i motiv Popelky můžeme najít v pohádkách čínských, arabských, evropských atd. Viktoriánská badatelka Marianna Coxová v roce 1893 publikovala obsáhlou studii, v níž srovnala 345 variant příběhu o Popelce.²¹ V dnešní době tudíž můžeme hovořit o stovkách verzí této pohádky.

Proč existuje tolik variant pohádek s obdobnými motivy, vysvětlují různé teorie. Prvenství v pohádkoslovném bádání patří **mytologické teorii**²², jejíž zastánci vycházejí z předpokladu, že pohádky jsou pozůstatky starých mýtů. V duchu této teorie sbírali a upravovali pohádky např. bratři Grimmové, Alexandr Nikolajevič Afanasjev, Vuk Stefanović Karadžić či Karel Jaromír Erben, který takto přistupoval k slovanským pohádkám²³ a zastával názor, že pohádky jsou „*zbytky prastarých bájí náboženských, jimiž pohanští předkové naši zobrazovali sobě neodolatelné působení přírody, které vzdávali úctu božskou.*“²⁴

Teorie migrační zase říká, že „*všechny tyto variace musejí mít společnou pravlast, ze které se rozptýlily po světě jakousi migrací. Přenášeli je kupci a zajatci, cestovatelé, vojáci a mořeplavci, misionáři. Co se týče té pravlasti, je podle jedněch tam, kde se dotýčný pohádkový motiv vyskytuje v nejjednodušší formě, podle jiných naopak tam, kde jej nalézáme nejbohatěji rozvinuty; můžete si vybrat.*“²⁵ Zastáncem této teorie byl Theodor Benfey. Benfey se pokusil dokázat, že všechny pohádky pocházejí z Indie a do Evropy se dostaly mnohem později. Jiní badatelé, jako např.

---

²⁰ ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 110.

²¹ Studie: COX, M.: *Three Hundred and Forty-five Variants of Cinderella*.

²² ČEŇKOVÁ, J. a kolektiv: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 108

²³ Tamtéž, str. 108

²⁴ LUŽÍK, R.: *Pohádka a dětská duše*, str. 17

²⁵ ČAPEK, K.: *Marsyas; Jak se co dělá*, 1984. str. 77.

Alfred Jensen, Hugo Winkler či Eduard Stucken zastávali názor, že všechny pohádky mají babylonský původ, rozšířily se po Malé Asii a odtud do Evropy.²⁶

Na teorii migrační navázala finská **teorie geograficko-historická**. Ta pohádkovou pravlast rozšířila na oblasti jiných národů, např. národů arabských, Egypt případně na oblasti obývané Kelty.²⁷ U každé pohádky se snaží zjistit původ a směr šíření pohádkové látky.²⁸

Podle další teorie – **teorie antropologické** neboli etnografické²⁹ jsou „*pohádky mnohonásob protkány domorodými zvyky, magickými představami a věrami, rituálními pojmy a kultickými tradicemi často daleko staršími a původnějšími než vládnoucí náboženské instituce...*, vyslovují původní představy o poměru duše k tělu, o záhrobním životě, o působnosti magie, o vztahu k zvířatům a tak dále... Všude nalézáme stejné mytologické formy a stejné pohádkové motivy; pohádky vznikly všude na světě ze stejných náboženských předpokladů.“³⁰ Teorie antropologická je spojená se jmény Edwarda Burnetta Tylora či Andrewa Langa. Anglická teorie přestává pohádky definovat jakožto dílo fantazie a „*vřazuje je do okruhu kolektivní funkce náboženské*“.³¹

Současně existovalo hnutí spojováno se jménem Maxe Müllera³². Toto hnutí zastávalo názor, že „*všechny pohádky jsou v podstatě přírodní a kosmologické; každý drak je personifikovaná tma, každý vítězný princ personifikované slunce; každá pohádka „znamená“ vítězství dne nad nocí, slunce nad zatměním, jara nad zimou a tak dále.*“³³

Později se rozvíjela teorie ovlivněná psychoanalýzou, tj. **teorie psychologická** nebo psychoanalytická, související s freudismem, která říká, že pohádky vznikají ze snového života a že zvláště polospánek, bezmyšlenkovité snění a vidiny, známé jako denní sny, podporují vznik pohádek.³⁴ „*Ve snu lítáme jako Aladin, ve snu jsme pronásledováni přes propasti a řeky, ve snu míváme vykonat nějaký nemožný úkol.*

---

²⁶ FRANZ, M. L.: *Psychologický výklad pohádek*, str. 170.

²⁷ ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 109.

²⁸ LUŽÍK, R.: *Pohádka a dětská duše*, str. 17-18.

²⁹ ČAPEK, K.: *Marsyas; Jak se co dělá*, str. 78.

³⁰ Tamtéž, str. 77.

³¹ Tamtéž, str. 78.

³² FRANZ, M. L.: *Psychologický výklad pohádek*, str. 170.

³³ ČAPEK, K.: *Marsyas; Jak se co dělá*, 1984. str. 78.

³⁴ LUŽÍK, R.: *Pohádka a dětská duše*, str. 18-19.

*Snového rázu jsou pohádky o ráji, o cestě do zázvěti, o vampýrech nebo o kouzelných proměnách; sny z neukojení poznáváme v pohádkách erotických, v pohádkách o žranicích, o pokladech a podobně.*³⁵ Zastánce teorie, Ludwig Laistner, se soustředil především na motiv noční můry. Pokoušel se najít spojení mezi opakujícími se sny a folklorními motivy. Dalším představitelem psychologické teorie byl Karl von Steinen. Ten vysvětlil, že většina magických a nadpřirozených náboženských představ pocházejí ze snových zážitků, které jsou pokládány za faktické a skutečné: „*Když se například někomu zdá, že byl v nebi, kde hovořil s orlem, má plné právo o tom nazítří hovořit jako o faktu, aniž by uváděl, že to byl sen. Takový je podle von Steinena původ těchto příběhů.*“³⁶ Ovšem tyto hypotézy následně neměly úspěch.

O něco později vznikla literární škola, která zkoumala rozdíly mezi rozličnými druhy vyprávění (**kriticko-srovnávací studium**), jako je mýtus, pověst, zábavný příběh, příběhy o zvířatech, o kejklřích atd. Srovnávali taktéž klasickou pohádku: „*Badatelé začali typickou metodou literární školy srovnávat hrdinu pověsti s typem hrdiny v klasické pohádce.*“³⁷

Nedá se říci, že ta či ona teorie je správná. Každá z uvedených teorií svým způsobem stanovuje, odkud pohádkové motivy přicházejí, každá má svým způsobem pravdu. Spousta motivů vychází z mytologických představ, jiné jsou původně odjinud a migrací se postupně rozšířily do dalších zemí. Tak i příběh Popelky, jejíž variace mají společnou pravlast (příběh pravděpodobně pochází z Číny), se nejspíš rozšířil jakousi migrací, kdy ho převypravovali kupci, zajatci, cestovatelé, vojáci a mořeplavci nebo misionáři.³⁸

---

³⁵ ČAPEK, K.: *Marsyas; Jak se co dělá*, 1984. str. 79.

³⁶ FRANZ, M. L.: *Psychologický výklad pohádek*, str. 170.

³⁷ Tamtéž, str. 171.

³⁸ ČAPEK, K.: *Marsyas*, str. 77

1.4 Popelka – význam jména

Jak je patrné v mnoha verzích Popelky, ať už z české nebo světové literatury, většinou se nejedná o původní jméno hlavní hrdinky. Jedním z autorů, který Popelce dává jméno, je například K. J. Erben: „*To děvče se jmenovalo Mára.*“³⁹ V čínské verzi se setkáváme s Yeh-schen, v egyptské s Rhodopis, v italské se Zezollou. Jak ukazují níže uvedené citace, Popelkou je dívka nazývána kvůli svému umouněnému vzhledu, jinde na základě toho, kde přebývá. Popelka se stará o teplo v domě, o oheň v krbu, s čímž souvisí i uklízení popelu. V některých verzích nemá dokonce ani postel, do níž by mohla ulehnout, a proto musí spát v popelu u krbu.

„...poněvadž musila všechny práce ve stavení a při ohništi dělati, a proto bývala umazána i upopelena, nazvala ji macecha Popelkou“ (K. J. Erben)⁴⁰

„...a když se za celý den upracovala do únavy, nemohla si lehnout ani do pořádné postele, musela spát v popelu u krbu. Byla proto stále zaprášená a špinavá a začalo se jí říkat Popelka.“ (bratři Grimmové)⁴¹

„Po práci našla jediný útulek v koutě krbu, tam se posadila do popela, a tak ji v domě nikdo neřekl jinak než Upopelenec. Mladší z nevlastních sester byla o kapánek hodnější než ta starší a říkala jí aspoň trochu slušněji – Popelka.“ (Ch. Perrault)⁴²

„Ta nejmladší byla celý den v kuchyni při hrubé práci, takže jí vždycky Popelka říkali, neboť pro samý popel nebylo ani možné poznati, je-li hezká, nebo ne.“ (B. Němcová)⁴³

Přezdívka Popelka vychází mj. ze symboliky popela a jeho významu. Nahlédneme-li do historie, zjistíme, že např. v Sýrii na sebe sypali popel mrtvých, případně si sedali na hromady popela před branou města, aby se tak uchránili před duchem zemřelého. Měli tak větší pocit bezpečí.⁴⁴ V biblických dobách bylo zvykem sedat v popelu nebo ho na sebe sypat na znamení truchlení, pokoření

---

³⁹ ERBEN, K. J.: *Pohádková kytice*, str. 283.

⁴⁰ Tamtéž, str. 283.

⁴¹ GRIMM, J. + W.: *Pohádky bratří Grimmů*, str. 64.

⁴² PERRAULT, CH.: *Pohádky matky husy*, 1989, str. 99.

⁴³ NĚMCOVÁ, B.: *O Popelce a jiné pohádky*, str. 9.

⁴⁴ JANÁČEK, D.: *Odkud se vzal popelec a Popeleční středa* [online]. Dostupné z: <www.ontola.com/cs/sypat-si-hlavu-popelem>.

a pokání.⁴⁵ Také ztrápený Job seděl „v popelu“.⁴⁶ Příkladem národního pokoření a pokání je případ Ninive za dnů Jonáše. I král Ninive se pokryl pytlou a usedl do popela⁴⁷. Popel je tedy symbolem lítosti spojené s pokáním, ale také symbolem čistoty, truchlení.⁴⁸

A dokonce, jak uvádí i Bruno Bettelheim, to, že se někdo nedobrovolně ocitá v blízkosti popelu, je nejen symbolem ponížení, ale také sourozenecké rivality či symbolem sourozence, jenž nakonec „zvítězí“ nad svými zlými sestrami nebo bratry.⁴⁹ Popelka je v porovnání se sestrami, ať už vlastními nebo nevlastními, v poníženém postavení. Ze strany nevlastní rodiny je odstrkovaná, nenáviděná, je sama na všechny domácí práce. V mnoha verzích se uvádí, že Popelka vzpomíná na svou zemřelou matku, truchlí. Popelka (tak, jako biblický Job nebo bájný pták Fénix) vstane z popela (z jakéhosi pokoření) a je za svou dobrotu, trpělivost a pokoru obdařena životem v bohatství s milujícím princem.

Ovšem nutno podotknout, že to, že někdo usedal v blízkosti popela, nemuselo být vždy symbolem poníženého stavu. V jistých dobách totiž bylo toto postavení považováno za vznešené, ba dokonce záviděníhodné. Máme na mysli období Starého Říma a tzv. vestálek, což bylo označení pro strážkyně ohně. Postavení vestálek patřilo k nejocetovanějším, pro ženu nejvyšším. Být vestálkou znamenalo být nejen strážkyní ohně, ale také být zcela čistou. Když se tyto vestálky dobře zhostily své role, vstupovaly do výhodných postavení. Tak jako Popelka.⁵⁰

Téměř ve všech verzích je Popelka zobrazovaná jako nevinná dívka, za svůj osud nemůže. Nevinnost je výrazným rysem Popelky. Ve své ctnosti je dokonalá, neudělá nic, co by ospravedlňovalo její ponižování ze strany nevlastních sester či matky. Její povaha je tak v naprostém kontrastu s vlastnostmi nevlastních sester a macechy.⁵¹ Chování sester a macechy k Popelce symbolizuje pohádkové zlo,

---

⁴⁵ Bible, kniha Ester 4:1–3.

⁴⁶ Bible, kniha Job 42:6.

⁴⁷ Bible, kniha Jonáš 3:5, 6.

⁴⁸ symbolika popele: BECKER, U.: *Slovník symbolů*, heslo popel.

⁴⁹ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 232.

⁵⁰ Tamtéž, str. 249.

⁵¹ Tamtéž, str. 240.

zatímco Popelka je nositelkou dobra.⁵² Popelka je typickým outsiderem, jedincem na okraji sociální reality.⁵³

1.5 Hlavní motivy v pohádce o Popelce

Obecné pohádkové motivy vymezil např. Karel Čapek ve své literární studii *Marsyas*. Patří k nim: motiv splněného přání, daru, náhody, nálezu, čarovného proutku, pomoci, překážek, úspěchu, přemíry, jiného světa a motiv dobrého skutku.⁵⁴ Mezi další typické pohádkové motivy řadíme např. motiv zvířecího pomocníka, plnění úkolů, zrady, zvířecího ženicha či nevěsty, překročení zákazu a motiv odměny a trestu.

Obsáhlý výčet motivů nacházejících se ve variantách Popelky můžeme nalézt v publikaci Marianny Coxové. Jak již bylo uvedeno, Coxová srovnala (na základě motivů) 345 tehdy známých variant Popelky. Pro příběh o Popelce je dle Coxové charakteristický motiv špatného zacházení s hrdinkou, zvířecího pomocníka, pomoci zesnulé matky či otce, motiv vyhnání hrdinky, falešné nevěsty, zdeformování nohy, šťastné svatby, rozpoznávání pomocí velikosti střívičku, maskování hrdinky, oživení kostí, zabití užitečného zvířete, ztráty střívičku, plnění úkolů, úkrytu, kouzelných šatů, setkání aj.⁵⁵

Popelka je zpravidla dívkou, jejíž život je plný odstrkování a útlaku ze strany macechy a nevlastních sester. Je nucena starat se o celou domácnost, vařit, poklízet, navíc musí často spát vedle ohniště, což je také důvod, proč je neustále k nepoznání umazaná od popele a říkají jí Popelka. Tyto skutečnosti odkazují hned k několika pohádkovým motivům, např.: motiv zlé macechy, motiv sourozenecké rivality, špatného zacházení s hrdinkou nebo motiv popele.

Téměř v každé variantě se objevuje motiv pomoci. Popelce pomáhají zvířata (holoubci, bílý ptáček, ryba), zemřelá matka (převtělená do zvířete, kostí, stromu) nebo kouzelná víla. Popelce pomohou překonat všechny překážky, plnit úkoly, a tak její nelehký úděl změnit. Častou alternativou motivu pomoci bývá motiv daru či nálezu spojený s motivem náhody. Prostřednictvím kouzel Popelka dostane jedny či troje

⁵² ČERNOUŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*, str. 45

⁵³ ŠUBRTOVÁ, M: *Fenomén outsiderství ve vývoji prózy pro děti a mládež*, str. 29.

⁵⁴ ČAPEK, K.: *Marsyas; Jak se co dělá*, 1984. str. 93-97.

⁵⁵ COX, M. *Three hundred and forty five variants of Cinderella*, str. 25–26.

krásné šaty včetně střevíčků. Vždy se vyskytuje motiv setkání. V souvislosti s plesem případně s jiným místem (kostel – K. J. Erben) se vyskytuje motiv trojnásobnosti⁵⁶ neboli motiv trojího setkání, který někteří autoři spojují s motivem lsti (schody natřené smůlou – bratři Grimmové), kdy se princ marně snaží nenechat Popelku znovu utéci. I když se Popelce podaří uprchnout, nechává za sebou jeden ze střevíčků (motiv ztraceného střevíčku spojený s motivem hledání nevěsty), jež se tak stává vodítkem k její následné identifikaci (motiv malé nožky).

Ústředním námětem příběhu je vzestup z popele na královský trůn, přeměna Popelky z ušmudlané dívky v princeznu. A ani v této pohádce nechybí motiv odměny a trestu, zlá macecha se sestrami jsou potrestány (útok zvířat, nemoc), Popelka získává princovu přízeň, trůn, bohatství.

---

⁵⁶ Číslo tři představuje štěstí, říká se „do třetice všeho dobrého“, pohádkoví hrdinové překonávají obtíže na třetí pokus, dostávají tři možnosti na výběr nebo podstupují tři zkoušky, více: TRESIDDER, J.: *1001 symbolů*, heslo tři.

2. VARIANTY POPELKY

Příběh Popelky stále inspiruje řadu literárních i filmových tvůrců, je příběhem nesmrtelným. Ačkoli bývá různým způsobem pozměněn, některé motivy a zápletky jsou vynechány, jiné naopak přidány, vždy dokáže zaujmout, okouzlit. Cílem následující části bude mj. analýza osmi vybraných variant příběhu o Popelce z české i světové literatury a jejich komparace. Východiskem budiž nejstarší varianta Popelky, která patrně pochází z 9. století př. n. l. z Číny.

2.1 Čínská Popelka – Yeh-shen

Nejstarší verze příběhu o Popelce pochází patrně z Číny a vznikla v polovině 9. století př. n. l. Svědčí o tom Popelčina nápadně drobná nožka – znak ctnosti, krásy, sexuální přitažlivosti⁵⁷ a jemně zdobený střevíček ze vzácného drahého materiálu.

Jelikož se jedná nejen o původní variantu, ale také o variantu, z níž budeme při následné komparaci vycházet, předmětem této kapitoly bude nejen sledování motivů a detailů, s nimiž se v původní verzi můžeme setkat, ale spíše se zaměříme na obsah této ústřední varianty.

V čínské verzi se dostáváme do období dynastie Chin⁵⁸, kdy žije muž, který má dvě manželky⁵⁹. Každá z nich mu porodí jednu dceru. Brzy matka jedné, malé Yeh-schen, zemře. Čínská Popelka, Yeh-schen, je tedy vychovávána svou nevlastní matkou (motiv zlé macechy), jež má svou vlastní dceru. Tu upřednostňuje, Popelce naopak, i když je laskavější a krásnější než její dcera, ukládá ty nejhorské práce (motiv utlačované hrdinky). Jediným přítelem čínského děvčátka jménem Yeh-schen je rybka⁶⁰ s velkýma zlatýma očima, již dívka chodí k řece krmit, a to i přesto, že sama nemá zrovna nadbytek jídla (motiv dobrého skutku). Když se o rybce dozví macecha, chytí ji a uvaří k večeři (motiv zabití užitečného zvířete). Yeh-shen smrt ryby velmi zasáhne a neustále pláče. V tom se ale před ní zjeví starý muž v otrhaném oblečení a řekne jí, aby si kosti oné ryby uchovala. Kostí mají totiž kouzelnou moc a mohou jí splnit vše,

⁵⁷ Ve staré Číně bylo zvykem již malým děvčátkům deformovat nohy, čím totiž měla žena menší nohu, tím byla jako nevěsta žádanější. Více: FAIRBANK, J. K.: *Dějiny Číny*, str. 205–208.

⁵⁸ Verze nás odkazuje na konkrétní dynastii Chin, je proto možné, že příběh o Popelce vychází z reálného základu, Yeh-schen mohla být skutečná osoba.

⁵⁹ polygammní manželství

⁶⁰ ryba v Číně symbolem blahobytu a plodnosti, více: TRESIDDER, J.: *1001 symbolů*, heslo ryba, 151.

oč požádá (motiv zvířecího pomocníka – rybka Yeh-schen pomáhá, i když z ní zbudou jen kosti).

Ve městě se konají tradiční slavnosti jara, během nichž si muži vybírají budoucí nevěsty. Yeh-schen velmi touží účastnit se těchto slavností, ale zlá macecha jí to nedovolí, a proto Yeh-shen „*zoufale žádá kosti o oblečení na slavnost. Najednou má na sobě krásné azurově modré šaty s pláštěm z peří ledňáčka a krásné pantofle, tkané zlatou nití ve vzoru malých ryb, chodidla jsou vyrobeny z masivního zlata.*“⁶¹ (motiv splněného přání). Yeh-schen se oblékne a vyrazí na slavnost. Dlouho se tam ale nezdrží, má totiž pocit, že ji macecha poznala a raději rychle zmizí. Při útěku ztratí jeden ze střevíčků (motiv ztraceného střevíčku). Střevíček po čase nalezne obchodník a prodá ho ostrovnímu králi (motiv náhody). Král chce vědět, komu střevíc patří, vyšle proto své muže, aby neznámou dívku našli. V celém království však není jediná dívka, které by tak malý střevíc padl (motiv malé nožky).

„*Jedné tmavé noci se Yeh-Shen tiše vplíží do pavilonu, vezme malý zlatý střevíček, ale jen, co se otočí k odchodu, přispěchají královi muži a zadrží ji. Dívka je předvedena před krále (motiv setkání), ten zuří a nevěří, že někdo v takových hadrech by mohl vlastnit zlatý střevíček*⁶², záhy si však uvědomí, že dívka je skutečně krásná a její nožka je opravdu velmi drobná. Když si Yeh-schen navlékne střevíček, padne jí jako ulitý (motiv rozpoznání podle střevíčku). Vezmou se a žijí šťastně až do smrti (motiv šťastné svatby, motiv odměny). A pokud jde o macechu a její dceru, těm král zakáže se s Yeh-schen stýkat, zůstanou v jeskyni a nakonec je zavalí kameny (motiv trestu).⁶³

---

⁶¹ Text v originálním znění: „*The stepmother and the daughter left for the festival leaving Yeh-Shen behind. Yeh-Shen wanting desperately to go asked the bones for clothes to wear to the festival. Suddenly she was wearing a beautiful gown of azure blue with a cloak of kingfisher feathers draped around her shoulders. On her feet were beautiful slippers. They were woven of golden threads in a pattern of a scaled fish and the soles were made of solid gold.*“ [online]. Dostupné z: <<http://www.myseveralworlds.com/2007/08/02/yeh-shen-the-chinese-cinderella/>>.

⁶² Text v originálním znění: „*One dark night Yeh-Shen slipped quietly across the pavilion, took the tiny golden slipper and turned to leave, but the king's men rushed out and arrested her. She was taken to the king who was furious for he couldn't believe that any one in rags could possibly own a golden slipper.*“ [online]. Dostupné z: <<http://www.myseveralworlds.com/2007/08/02/yeh-shen-the-chinese-cinderella/>>.

⁶³ Celý příběh [online]. Dostupné z: <<http://www.myseveralworlds.com/2007/08/02/yeh-shen-the-chinese-cinderella/>>.

Proč se čínská Popelka Yeh-shen stává dívkou ponižovanou a utlačovanou svou nevlastní matkou, co symbolizuje zvířecí pomocník Yeh-shen, na tyto a další otázky se nyní pokusíme odpovědět.

Malá Yeh-shen je dcerou jedné ze dvou manželek Čiňana jménem Wu. Matku Yeh-shen považuje druhá žena za rivalku, s níž je nucena dělit se o lásku a náklonnost svého manžela. Když matka Yeh-shen zemře, opět je v pozici, kdy se musí dělit o přízeň muže, tentokrát s nevlastní dcerou své soupeřky. Pravděpodobně cítí, že otec se Yeh-shen snaží matku nahradit, výrazně ji upřednostňuje. Navíc nevlastní dcera Yeh-shen je pro macechu cizí, jen těžko k ní má vztah, považuje ji za břemeno, za přítěž. Okolnostmi je nucena se o ni starat. Žárlí na ni, vidí, že je mnohem krásnější než její dcera. Ze sobeckých důvodů proto obětuje zájmy nevlastního nechtěného dítěte ve prospěch zájmů své dcery a jí samotné, ukládá jí ty nejhorší práce v domě. Ve skutečnosti podvědomě touží, aby v otcových očích byla ona a její dcera těmi lepšími, krásnějšími.

Macecha zabije rybu, s níž se Yeh-shen přátelí. Možná je to proto, že ona sama nemá tak blízkého přítele, a dívce závidí. Podle Bettelheimova výkladu však zvířecí pomocník (ať už se jedná o rybu, jak je tomu v čínské verzi, případně o jiné zvíře) symbolizuje zemřelou matku protagonistky. Nápomocné zvíře je ztělesněním či obrazem základní důvěry, kterou dítě získává prostřednictvím dobré mateřské péče v nejranějším věku života. Zvíře nahrazuje zemřelou matku, chrání a podporuje dítě v nejvyšší nouzi. Maceše se sice podaří zvíře zabít, přesto Popelku nepřipraví o zdroj vnitřní síly (kosti zvířete zůstávají). Podle Bettelheima tato skutečnost poukazuje na to, že *„k tomu, abychom se dokázali vypořádat se životem a zvládali ho, je méně důležité, co existuje v realitě, než to, co se nám děje v duši.“*⁶⁴ Popelka si uchová, i za nejhroznějších okolností, představu dobré matky, zánik vnějšího symbolu pro ni není směrodatný.

Yeh-shen se do zámku vplíží nikoli proto, aby si vyzkoušela svůj vlastní střevicek. Snad po sňatku s princem netouží. Je smířená se svým nelehkým osudem. Nicméně si nechá nasadit střevicek, čímž dá najevo, že přijímá královu nabídku a chce se stát jeho ženou.

---

⁶⁴ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 253.

2.2 Egypťská Popelka – Rhodopis

Mezi nejstarší varianty řadíme také variantu egypťskou. Pochází patrně z 1. století př. n. l. a zaznamenal ji řecký historik Strabo. Příběh je o řecké dívce jménem Rhodopis (ta s růžovými tvářemi), která byla unesena piráty a prodána do egypťského otroctví.

Egypt byl v době, kdy příběh vznikal, jednou z největších civilizací. Byla to také otrokářská země. Otroci byli převážně váleční zajatci (např. Izraelité, Syřané), případně samotní Egypťané odsouzení za nějaký prohřešek.⁶⁵ Jiní se otroky stali poté, co byli do otroctví prodáni. Ne každý otrokář se svými otroky zacházel krutě, někteří se k otrokům chovali spíš jako ke sluhům či dělníkům. Navíc, pokud se otrok prokázal jako pracovitý a důvěryhodný, mohl získat vzdělání či dobré postavení v otrokářově domácnosti. Tento fakt dokládá i známý příběh biblického Josefa, chlapce prodaného (vlastními bratry) do egypťského otroctví. Josef se dostal do rodiny Potifara, velitele faraonovy tělesné stráže. Časem byla Josefovi svěřena správa nad Potifarovým domem.⁶⁶

Starověcí Egypťané se pravděpodobně dívali na rasově i kulturně odlišné Řeky opovržlivě, je možné, že i spousta z nich byla odvedena do egypťského otroctví. Tak, jako hrdinka egypťské varianty Popelky, Rhodopis.

Jedním z detailů, který nám varianta předkládá, je Popelčina vizáž, Rhodopis je v příběhu popisována jako dívka světlé pleti, „jejíž oči byly světlé a zelené a její vlasy zlaté a kudrnaté.“⁶⁷

Hlavním motivem je motiv špatného zacházení s hrdinkou. Tím, kdo Rhodopis utlačuje, jsou ostatní služky, s nimiž Rhodopis žije u svého otrokáře.

Večer chodívá Rhodopis tančit a zpívat svým zvířecím přátelům, k nimž patří ptáci, opice i starý hroch. Otrokář pozoruje tančící Rhodopis u řeky a všimne si, že tančí bosa. Daruje jí proto střevičky. Když darované střevičky zpozorují ostatní služky, začnou Rhodopis závidět a dobírat si ji ještě více než předtím. Tuto skutečnost můžeme

⁶⁵ Další informace o egypťském otrokářství [online]. Dostupné z: <<http://antiquus.blog.cz/0709/otroci>>.

⁶⁶ Bible, 1. Mojžíšova 39:2–6.

⁶⁷ „...her hair was golden, curly and coarse... her eyes were green and bright... Rhodopis had fair skin that burnt in the sun.“ Příběh [online]. Dostupné z: <<http://litscribbles.wordpress.com/fairy-tales/rhodopis-the-egyptian-cinderella/>>.

označit, spíš než motiv sourozenecké rivality, jako motiv žárlivosti. Ostatní služky vidí, že Rhodopis je mnohem krásnější než ony, že s ní otrokář zachází líp, odměňuje ji atd., závidí Rhodopis.

Faraón pořádá velkolepou slavnost, na niž by ráda šla i Rhodopis. Ostatní služky, i když Rhodopis přímo nezakážou účastnit se slavnosti, jí přichystají tolik práce, že je nemožné, aby slavnost stihla. Když vykoná všechnu práci, jde se projít k řece. Namočí si své krásné střevíčky, které pak nechává schnout na slunci. V tom přiletí sokol, v egyptské mytologii posel světla, jenž má za úkol chránit a bojovat proti zlu.⁶⁸ Sokol možná záměrně, v tom případě bychom hovořili o motivu zvířecího pomocníka, možná náhodně (motiv náhody), ukradne jeden ze střevíčků (motiv ztraceného střevíčku) a shodí ho do klína samotnému faraónovi. Faraón skutek považuje za boží znamení, snad za něčí volání o pomoc. Vydá dekret, v němž prohlašuje, že si vezme za ženu pouze majitelku ztraceného střevíčku.

Když se panovník Egypta přiblíží k domu otrokáře, Rhodopis se ze strachu ukryje v rákosí (motiv úkrytu). Mezitím se i ostatní služky, i když moc dobře vědí, komu střevíček patří, pokoušejí do střevíčku dostat (motiv rozpoznávání pomocí střevíčku): „*Samozřejmě, ve chvíli, kdy ostatní služky viděly střevíc, poznaly, že patří Rhodopis, nic však ze závisti a nenávisti k dívce neřekly. Přestože se snažily sebevíc, střevíček se jim nepodařilo obout.*“⁶⁹ Faraón Popelčin úkryt odhalí a dívce nařídí, aby si střevíček obula. Vládce Egypta nakonec nalezne dívku, které střevíček patří. V příběhu je patrný motiv odměny a motiv šťastné svatby, postrádáme motiv trestu, služky nejsou za své chování nijak potrestány.⁷⁰

Služky, které Rhodopis utlačují, pravděpodobně pocházejí z Egypta a jsou charakterizovány jako hnědooké dívky s černými vlasy. Svým vzhledem jsou pravým opakem Popelky, dívky světlé pleti se zelenýma očima a zlatými vlasy. Přestože jsou

---

⁶⁸ Bůh Horus – podle egyptské mytologie jde o jednoho z nejstarších bohů, nejznámější Horovou podobou byl sokol případně muž se sokolí hlavou, více informací [online]: Dostupné z: <<http://poselsvetla.blog.cz/1105/horus>>.

⁶⁹ Text v originálním znění: „*Of course, the moment that the other servant girls saw the show they recognized that it belonged to Rhodopis, but said nothing, such was their envy and hatred of her. Yet try as they might, they could not force their feet into the slipper.*“ [online]. Dostupné z: <<http://litscribbles.wordpress.com/fairy-tales/rhodopis-the-egyptian-cinderella/>>.

⁷⁰ Celý příběh [online]. Dostupné z: <<http://litscribbles.wordpress.com/fairy-tales/rhodopis-the-egyptian-cinderella/>>.

i ony otrokyně, na Rhodopis pohlížejí shora, ponižují ji a ukládají dívce ty nejhorší práce. Ke všemu v domě není nikdo, kdo by se nešťastné Rhodopis zastal (otrokář ani netuší, jak se jeho služebné k Rhodopis chovají, protože většinu času spí). Důvodem, proč ostatní služky působí Popelce těžkosti, může být to, že Rhodopis závidí. Dívka se na první pohled odlišuje. Jak již bylo řečeno, Rhodopis je svým vzhledem pravým opakem ostatních služek, snad i místních děvčat, je jiná, zajímavější a o to žádanější. Je dokonalým ideálem krásy. Navíc Rhodopis pochází z jiné země, z odlišného kulturního a jazykového prostředí, pro služky je cizinkou (xenofobní reakce). Rhodopis byla unesena piráty, prodána do otroctví, ony pravděpodobně ne. Chovají se k ní jako k otrokyni, jako k někomu podřadnému, což je důvodem, proč dívku nutí vykonávat tu nejhorší práci v domě. Popelka je pravděpodobně oblíbená i u samotného otrokáře, který ji obdarovává. Služky tuto skutečnost vnímají, závidí Popelce. Je zde značná rivalita, nenávisť, žárlivost.

Jak je později zjevné, zvířecí přátelé nepomohou Rhodopis s plněním úkolů, ani jí nevykouzlí krásné šaty nebo střevíčky. Mohou nám připadat zbyteční. Ovšem, to že Rhodopis nepočítá, že bude za své skutky v budoucnu odměněna, svědčí o její povaze, o obětavosti, laskavosti a dobrotě. Uspokojuje ji dávání a ne přijímání, či očekávání jakési odplaty (odměny).

Rhodopis by se ráda podívala do společnosti – na ples, který pořádá faraón. Je extrovertní, podobné události se nikdy nezúčastnila. Přesto se nijak nepokouší ostatní služky přemlouvat, přesunout práci na pozdější chvíli. Není iniciativní, nepokouší se překonat možné překážky, zůstane poslušně doma.

Rhodopis je otrokyně, majetek někoho cizího, ženou, jíž byla odňata svoboda. Tuto skutečnost jí zajisté často ostatní služky připomínají a tak se sama Rhodopis pravděpodobně vnímá. Možná to je důvodem, proč se poté, co faraón vkročí do domu otrokáře, aby tamějším dívkám vyzkoušel střevíc, schová. Pravděpodobně se bojí reakce otrokáře, až zjistí, že jeden ze střevíčků nedopatřením ztratila. O Rhodopis navíc lze jen těžko říci, že byla do faraóna, jehož nikdy neviděla, zamilovaná. Doufá, že její úkryt faraón neodhalí. Přesto i ona střevíc, jenž má podobný význam jako snubní prsten, přijme.

2.3 Italská Popelka – Zezolla (G. Basile)

Autorem italské varianty Popelky, jejíž jméno bylo Zezolla, je Giambattista Basile (1575–1632), představitel neapolské kultury v období baroka. Příběh můžeme nalézt v *Pentameronu*,⁷¹ sbírce 50 neapolských pohádek. Tu Basile poprvé vydal roku 1600. „*Basile vypráví folklórní náměty s ironií a odstupem vzdělance, který umí vychutnat jejich naivní půvab, ale nespokojuje se jím, vyšperkovává svou prózu s akrobatickou hravostí všemi ozdobami barokní grotesky. Zároveň vkládá do fantastických, groteskních, lascivních i krutých příběhů svou melancholii, své rozhořčení moralisty i lásku k rodnému městu a jeho tradicím.*“⁷²

Basileův příběh se vrací k protagonistce utlačované macechou, která nevlastní dceru nutí dělat ty nejspínavější práce. Motiv špatného zacházení s hrdinkou je tedy spojen s motivem zlé macechy v pravém slova smyslu a v tomto detailu se přibližuje k původní čínské verzi.

Popelka – Zezolla je královská dcera. Dívce brzy umírá matka, žije jen se svým otcem, který ji natolik miluje, že se na vše dívá jejíma očima. Osamělý otec si brzy přivede novou ženu, „*vzteklou, zlou, čertem posedlou ženštinu, která pojala nevlastní dceru v nenávist a stíhala ji nevráživými pohledy, nevlídným chováním, zakaboněným obličejem, že princezně strachy naskakovala husí kůže.*“⁷³

Dívka si stěžuje své chůvě Carmosině a říká jí, že by bylo lepší, kdyby si otec vzal za ženu ji. Chůvě se Zezolin nápad zalíbí. Zezolle poradí, ať nevlastní matku požádá, aby z truhly vyndala nějaké šaty. Až se bude macecha naklánět nad truhlou, Zezolla má upustit víko a zlomit jí vaz. Zezolla svou nevlastní matku usmrtí. Když uplyne doba smutku, přemluví svého otce, aby se s chůvou Carmosinou oženil. Nová macecha je mnohem horší než ta první (motiv zdvojení macech). Krátce po svatbě začne prosazovat svých šest dcer, o nichž až do té doby nikdo nevěděl, a dokonce dosáhne toho, že je král začne milovat více než svou vlastní dceru. Z královské dcery Zezolly se stane podřadná služebná, většinu času tráví v kuchyni nebo u krbu.

---

⁷¹ Pentameron je soubor lidových pohádek a čerpali z něj Ch. Perrault.

⁷² *Slovník italských spisovatelů*, str. 157.

⁷³ BASILE, G.: *Pentameron*, str. 67.

Zezollin otec po čase odjede za důležitými státními záležitostmi na Sardinii. Všem svým nevlastním dcerám slíbí, že jim přiveze, oč si řeknou. Také Zezolly se, ale spíše ironicky, zeptá, co jí má dovést. Zezolla ho požádá, aby pozdravoval tamější holubičku víl, která již dříve slíbila, že jí pošle vše, po čem zatouží. Víla Zezolle daruje datli, motyčku, zlatou koněvku a hedvábný ručník s příkazem, aby datli zasadila a ostatním nářadím ji pěstovala a ošetřovala (motiv daru). Zezolla tak učiní. Když poté z pouhé datle vyroste mohutný datlovník, vystoupí z něj krásná víla (motiv pomoci).

Časem se v rámci svátku koná velkolepá slavnost. Poté, co na slavnost odjedou nevlastní dcery, běží Zezolla k datlovníku, řekne kouzelné zaříkadlo. Rázem je oblečená jako královna (motiv splněného přání). Na tuto slavnost zavítá také panovník země. Král je pohledem na Zezollinu krásu očarován a svému nejdůvěryhodnějšímu sluhovi nařídí, aby zjistil, kdo to krásné stvoření je a kde bydlí. Princ či král se s Popelkou poprvé uvidí na plese, nejde tudíž o nalezení majitelky ztraceného střevíčku, král se zamiluje do Popelčiny krásné tváře.

Popelka zpozoruje, že se ji sluha pokouší vystopovat. Aby ho zdržela, rozhodí na zem hrst mincí. Sluha z chamtivosti zapomene na svůj úkol a začne sbírat peníze. Stejný scénář, včetně motivu lsti, se opakuje i následující den. Poprvé se můžeme setkat s motivem trojnásobnosti neboli motivem trojího setkání. Svátek, během něhož se koná významná slavnost, se totiž koná ještě třetí den. Zajímavostí je, že král se nepokusí s Popelkou seznámit osobně. Chce se nejdříve dozvědět, kdo neznámá dívka je a kde žije, vždy proto vyše svého sluhu. Třetího dne opatří datlovník Popelce nejen krásné šaty, ale také pozlacený vůz a velký zástup služebnictva. Střevíček, který Popelce spadne z nohy při útěku ze slavnosti (motiv ztraceného střevíčku), najde sluha a předá ho králi. Z toho, co sám král následně prohlásí, nás může napadat, že králi vůbec nejde o Popelčin vzhled. Spíše o dívčino možné bohatství. V příběhu je totiž doslova uvedeno: „*Král jej vzal do obou rukou a takto se nad ní rozplýval: „Když je základ tak krásný, co teprve dům?*“⁷⁴ Ovšem nutno podotknout, že psychologové střevíc považují za ženské lůno; znak ženství, sexuality. V tomto případě se pravděpodobně jedná o metaforu. A dům představuje dívku, které krásný základ – střevíček, patří.

---

⁷⁴ BASILE, G.: *Pentameron*, str. 75.

Král vydá rozkaz, aby všechny dívky z města přišly na slavnost a hostinu, kde se nemělo pouze hodovat, přítomné dívky si měly vyzkoušet nalezený střevíček. Nakonec si střevíc vyzkouší také Zezolla. Padne jí jako ulitý. Král si Popelku vezme za ženu a „*sestry zsinale vztekem se tiše odplíží domů k matce*“⁷⁵.

V italské verzi se nedozvídáme nic o Zezollině skutečné matce. Bettelheim přichází s myšlenkou, že vlastní matka Zezolly a první macecha je touž osobou v různých vývojových stádiích a vražda a náhrada za vlastní matku je spíš oidipovskou fantazií nežli skutečností. Pokud by tomu tak bylo, snáze bychom pochopili, proč Zezolla nebyla za vraždu macechy potrestána. Zločiny, které spáchala, si pouze představovala. Jakmile Zezolla vyrostle z oidipovského věku, není tak citově závislá na otci. Vlastní matka se vrátí v podobě víly v datlovníku a „*umožní dceři získat sexuální úspěch u krále, tj. neoidipovského objektu*.“⁷⁶

Královský otec měl svou dceru Zezollu tak rád, že se na vše díval jejíma očima. Tato skutečnost je dokladem blízkého vztahu mezi otcem a dcerou. Když se otec podruhé ožení, dcera ztratí náklonnost otce. S tím se odmítá smířit, a matku se rozhodne odstranit. Basileův příběh je dokladem oidipovského vývoje dívky. Dívka nejprve miluje matku. Po čase se obrátí od matky k otci, miluje ho a chce být milována. V tomto období vnímá svou matku (Zezolla macechu) jako svou soupeřku. Ke konci oidipovského období se cítí vyvržená a osamocená. V pubertálním případně prepubertálním věku si dívka nalézá k matce opět cestu (v tomto období se matka vrací v podobě víly). Popelčiny oidipovské touhy jsou vytěsněny – kromě očekávání daru od otce. „*Dar, který otec přinese, jako datlovník, jí umožní setkat se s princem a získat jeho lásku, což znamená, že princ nahradí otce na místě nejmilovanějšího muže na světě*.“⁷⁷

---

⁷⁵ BASILE, G.: *Pentameron*, str. 76.

⁷⁶ BETTELHEIM, B: *Za tajemstvím pohádek*, str. 240.

⁷⁷ Tamtéž, str. 243.

2.4 Francouzská Popelka (Ch. Perrault)

Jeden z nejvýznamnějších pohádkářů francouzského původu, Charles Perrault (1628–1703), doplnil literární zpracování Popelčina příběhu o několik zcela ojedinělých motivů a detailů, jež se v žádné jiné variantě (vyjma vycházejících z Perraultovy předlohy) nevyskytují. Naopak řada pro příběh typických motivů zde chybí. Pohádkovou látku pravděpodobně převzal od italského autora G. B. Basila nebo se inspiroval jinou, která se šířila ústním podáním, případně spojil obě verze. Ty následně zbavil hrubého obsahu a další rysy příběhu vylepšil tak, aby byl hodný čtení u dvora.

Pohádka se ve Francii v 17. století rozvíjí jako zábavný, oddechový žánr.⁷⁸ Jak uvedl Zdeněk Hrbata v doslovu knihy *Francouzské pohádky*, Perraultovy pohádkové příběhy jsou ovlivněny tehdejší kulturou a etiketou. „*Perrault starobylá vyprávění přizpůsobil vkusu dobového publika, aniž potlačil příznačné postupy a prostředky pohádkového vyprávění. Neporušil vlastně také jednu ze základních vlastností pohádek: to, že se jejich obsah může ve vědomí člověka neustále aktualizovat.*“⁷⁹

Dary, kterými Popelku kmotřička víla obdaruje, jako je krása, půvab, schopnost dokonale tančit, znalost dvorní etikety a hierarchie, obeznámenost s módou atd. poměrně přesně ukazují na měřítko hodnot a vkus aristokratické společnosti konce 17. století.⁸⁰

O francouzské literární adaptaci Jana Čenková uvádí: „*Perraultovo vyprávění o Popelce je vnímáno pouze jako kratochvilné vyprávění, které je zbaveno rituální symboliky a v němž veškerou iniciativu přebírá kmotřička – víla.*“⁸¹

Dívku nazývanou Upopelenec tak, jak ji literárně vyobrazil Charles Perrault, stíhá typický Popelčin osud. Velmi brzy jí zemře matka, a její otec se proto podruhé ožení. Nová macecha si přivede své dvě dcery. Macecha nevlastní dceru nenávidí, a ukládá jí proto ty nejhorší domácí práce. Popelka veškeré utrpení trpělivě snáší a nikomu si nestěžuje. Spí sama, na ošklivém slamníku (což vzhledem k tomu,

---

⁷⁸ PERRAULT, Ch.: *Francouzské pohádky*, str. 336 (doslov Zdenka Hrbaty).

⁷⁹ Tamtéž, str. 341.

⁸⁰ Tamtéž, str. 342.

⁸¹ ČENKOVÁ, J. a kolektiv: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*, str. 112.

že Perrault o rodině dívky uvádí, že si jí ve městě vážili, rozhodně nepoukazuje na to, že by Popelka byla z chudých poměrů a musela takto skromně uléhat na slamníku). Kromě toho Popelka často sedává u krbu.

Popelka se účastní plesu, který se koná dva večery. Důležitý je motiv pomoci prostřednictvím dobré víly⁸² a motiv kouzelného proutku. Když sestry odjíždějí na ples, Popelka má přikázáno zůstat doma. Popelčin nářek slyší kmotřička víla a přikáže Popelce, aby donesla ze zahrady dýni⁸³, kterou následně ona sama vydlabe a pomocí kouzelného proutku promění v kočár. Myši v zápětí promění v koně, krysu v „*tlustého kočího s vousy k pohledání*“⁸⁴ a ještěrky v lokaje. Když se kmotřička víla dotkne kouzleným proutkem také Popelky, naráz se z Popelčiných otrhaných hadříků stávají skvostné stříbrem, zlatem a drahými kameny zdobené šaty. „*Pak jí víla ještě vykouzila roztomilé skleněné střevíčky, jakých svět ještě neviděl.*“⁸⁵

Zajímavé je, že se na plese tváří v tvář setkává také se svými nevlastními sestrami: „*Popelka si na chvíli také přisedla ke svým sestrám a byla na ně velmi roztomilá. Rozdělila se s nimi o pomeranče a citróny, které dostala od prince: a to je nejmíc udivilo, protože ji vůbec neznaly.*“⁸⁶ Jak je uvedeno v následující ukázce, kmotřička víla se postará o to, že Popelka je úplně k nepoznání, neodhalí ji dokonce ani nevlastní sestry. Z toho, jak se nevlastní sestry k Popelce chovají po návratu z plesu, je vidět, že nikterak netouží po princově přízni, o tajemné cizince mluví hezky: „*Přišla tam nejkrásnější princezna, tak krásnou si ani neumíš představit. A jak se k nám hezky chovala. Rozdělila se s námi o pomeranče a citróny.*“⁸⁷

Předtím než Popelka odjede na ples, kmotřička jí klade na srdce, aby se vrátila dřív, než odbije půlnoc. Popelka příkaz druhou noc neuposlechne, a i když se jí podaří včas utéci, ztratí jeden ze skleněných střevíčků, který se stává identifikátorem ztracené dívky.

---

⁸² Příběhy o vílách byly velmi oblíbené u francouzského dvora, hlavně na konci 17. století, více: PERRAULT, Ch.: *Francouzské pohádky*, str. 336 (doslov Zdeňka Hrbaty).

⁸³ Dýně byl nejspíš Perraultův nápad; BETTELHEIM B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. str. 246.

⁸⁴ PERRAULT, Ch.: *Pohádky matky husy*, str. 100.

⁸⁵ Tamtéž, str. 100.

⁸⁶ Tamtéž, str. 103.

⁸⁷ Tamtéž, str. 103.

Nevlastní sestry ani zlá macecha nejsou za své činy nijak potrestány, spíš by se dalo říci, že nevlastní sestry jsou za svou špatnost odměněny. K odpuštění stačí pouhá omluva: „*Sestry v ní hned poznaly princeznu, kterou viděly na plesu. Vrhly se jí k nohám a prosily ji, aby jim odpustila, že s ní tak špatně nakládaly a trápily ji.*“⁸⁸ Popelka nevlastním sestřím vše odpouští. Navíc, jelikož je stejně hodná jako krásná, ubytuje své sestry v paláci a provdá je ještě téhož dne za vznešené dvořany.

Popelka je zde postavou nesamostatnou, nevýraznou. Koná jen to, co jí řekne víla kmotřička. To je pravděpodobně tím, že Popelka je velmi dlouhou dobu pod vlivem své tyranské macechy. Není schopna samostatného uvažování, nevěří si. Je plachá, zakřiknutá. Nevěří, že by se mohla mít tak dobře (ne-li lépe) jako její sestry.⁸⁹ Tento fakt dokládá situace, kdy Popelka pomáhá sestřím s přípravami na ples: „*Popelka jim opravdu radila výborně, a dokonce se nabídla, že je sama učese, k čemuž rády svolily. Když je česala, ptaly se jí: „Popelko, že bys také ráda šla na ples?“ „Ach slečny, vy se mi vysmíváte,“ řekla Popelka. „Tak vysoko nemyslím.“ „Máš pravdu, to by se nasmáli, až by viděli jít na ples Upopelence.“ Jiná by jim za to jistě pokazila účes. Ale Popelka byla hodná a učesala je skvěle.*“⁹⁰ Popelka má pocit, že si nezaslouží být šťastná. Kdyby si Popelka více věřila, necítila by se deptána macechou a nevlastními sestrami, protože by mohla doufat, že časem se její osud změní.⁹¹

Popelka často sedává u krbu. Toto místo si volí dobrovolně: „*Po práci našla jediný útulek v koutě krbu, tam se posadila do popela.*“⁹² Bettelheim uvádí, že Perraultovo podání činí z Popelky „*prepubertální dítě, které ještě nepotlačilo přání lebedit si ve špíně.*“⁹³ Navíc, ohniště je mj. symbolem matky. „*Žít tak blízko něho, že člověk vlastně žije uprostřed popela, může také znázorňovat snahu držet se matky, nebo se k ní a k tomu, co představuje, vrátit.*“⁹⁴ Dobrovolné přebývání v popelu Perraultovy Popelky může symbolizovat krásnou dobu s matkou v blízkosti ohniště,

---

⁸⁸ PERRAULT, CH.: *Pohádky matky husy*, str. 105.

⁸⁹ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. str. 234.

⁹⁰ PERRAULT, *Pohádky matky husy*, str. 100.

⁹¹ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. str. 234.

⁹² PERRAULT, *Pohádky matky husy*, str. 99.

⁹³ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. str. 257.

⁹⁴ Tamtéž, str. str. 243.

jednak stav hlubokého stesku po blízkosti s matkou, kterou Popelka tak náhle ztratí. Popelka také možná nechce vyrůst z dětství, z jeho bezpečí. Přeje si zůstat dítětem.

Ať je to jakkoliv, když se před Popelkou zjeví víla kmotřička a pomocí kouzel jí umožní jet na ples, Popelka se nijak nebrání. Druhého večera ztratí jeden ze střevíčků. Nalezený střevíček Popelce zkouší jeden z dvořanů. Princ se tudíž nesetká s umouněnou Popelkou ve špinavém oblečení, uvidí ji opět krásnou, v nádherných šatech, o něž se opět postará kmotřička víla. Tím se ztrácí podstatný detail. Princ nevidí a neakceptuje dívku v poníženém stavu.

2.5 Německá Popelka (bratři Grimmové)

Němečtí filologové a pohádkáři známí po celém světě, bratři Jacob (1785-1863) a Wilhelm (1786-1859) Grimmové, se pohádkám začali věnovat od roku 1807. Vycházeli přitom z lidových vyprávění z Vestfálska a Kasselu, případně ze sbírek z 16. až 18. století.⁹⁵ Jejich cílem bylo sepsat pohádkové příběhy, které celá staletí kolovaly mezi německým lidem. Zdůrazňovali věrnost a pravdivost zaznamenaných příběhů, zapisovali pohádky téměř doslova, jak je lidé v okolí vyprávěli. Mnohdy přece jen neodolali pokušení a zkombinovali několik verzí. Byli však natolik poctiví, že se o tom zmínili v poznámce pod čarou, případně ve své korespondenci Achimovi von Arnim.⁹⁶ Ve své tvorbě byli ovlivněni německým romantismem, mytologií (věřili, že pohádky jsou pozůstatky starých mýtů, jež umožňují hluboký pohled do duše předků) a folklórem. Bratři Grimmové zastávali teorii, že *„existuje jedinečný vztah mezi německým jazykem a lidovým vyprávěním, přičemž prapůvod tohoto vyprávění musí být stejně tak starý jako počátek samostatné německé kultury.“*⁹⁷

Pohádky bratří Grimmů byly vydány ve třech svazcích. První svazek pochází z roku 1812 a obsahuje především vyprávění zachycená v Hesensku, okolí Mohanu a Kinzingu v hrabství Hanau, odkud bratři pocházeli. Druhý svazek (sepsaný roku 1814, vydaný o rok později) čerpal z oblasti Dolního Saska. Získali i četná doplnění ke svazku

---

⁹⁵ *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských*, str. 280.

⁹⁶ FRANZ, M. L.: *Psychologický výklad pohádek*, str. 168-169

⁹⁷ *Slovník autorů literatury pro děti a mládež 1, Zahraniční spisovatelé*, str. 362.

prvnímu, který byl proto zčásti přepracován. A svazek třetí je z roku 1822.⁹⁸ Celkem bratři Grimmové sepsali 239 pohádkových příběhů. Tímto dílem položili základ nové vědy – folkloristiky.

Bratři Grimmové jsou kritizováni za brutalitu užívanou v pohádkách a výběr příliš drsných motivů. Nicméně i přesto patří jejich pohádky (jako např.: *Popelka*, *Šípková Růženka*, *Sněhurka*) mezi nejoblíbenější a nejvyhledávanější příběhy dnešní doby.

Varianta Popelky bratří Grimmů, jejíž původní název je *Aschenputtel* (někdo nízko postavený, špinavý, ten, kdo se stará o popel v ohništi) pochází z pohádkové sbírky z let 1812–1815. Výrazný je motiv zemřelé matky související s motivem truchlení, který je patrný hned na začátku příběhu, kdy Popelka naposledy rozmlouvá se svou umírající matkou. Ta jí klade na srdce, aby zůstala vždy dobrá a zbožná, a pak vydechne naposledy. Popelka denně chodí k matčinu hrobu, kde milovanou matku oplakává.

Časem se Popelčin otec ožení a dívku stihá opravdu krutý osud: „*Jen co otec, který doufal, že když se znovu ožení, Popelka tak přestane svou zemřelou matku tolik oplakávat, vytáhne paty z domu, ubohá Popelka zažívá kruté chvíle: „Co má ta husa hloupá s námi sedat ve světnici! Kdo chce chleba jíst, musí si ho zasloužit. Ven s ní, s kuchtou, kam patří!“ Pobraly jí její pěkné šaty, oblekly jí šedivou obnošenou kytli a daly jí dřeváky. „Vida tu pyšnou princeznu, jak je vystrojená!“ volaly se smíchem a zavedly ji do kuchyně a přikázaly jí všechnu hrubou práci, které nebyla zvyklá. Sestry ji všemožně trápily, posmívaly se jí, sypaly jí hrách a čočku do popela, takže musila vysedávat a zase to vybírat. Večer, když už se napracovala do úpadu, nesměla ani do postele, musila si lehnout u ohniště do popela.*“⁹⁹

Popelka je týraná nejen zlou macechou: „*A kdyby měla dlouhou chvíli, tu měla svoje sestry, které ji zaměstnávaly všelijakými zlomyslnostmi, které je napadly, aby ji trápily; vysmívaly se jí a pošťovaly ji, házely jí hrách a čočku do popela a ona pak*

---

⁹⁸ Sbíрка má název *Kinder – und Hausmärcher*, český překlad pod názvem: *Německé pohádky bratři Grimmů* a je z roku 1961.

⁹⁹ GRIMM, J. + W.: *Pohádky bratří Grimmů*, str. 64.

*musela sedět a přebírat to.*¹⁰⁰ Ukázka je dokladem toho, že Popelku trýzní i škodolibé nevlastní sestry (motiv sourozenecké rivality). Do popela vedle krbu ulehnout musí, toto místo si nevolí dobrovolně.

Když otec jednoho dne odjede na trh, ptá se svých dcer, co jim má přivést. Popelčiny sestry žádají o krásné šaty, perly a drahokamy. Popelka je skromná, stačí jí větvička, o níž otec cestou zavadí. Dostane proutek z lískového keře, který pak zasadí na matčin hrob. Z větvičky po čase vyroste strom. Na stromě sedává holoubek, který Popelce plní všechna přání.

Král země se rozhodne oženit svého jediného syna, a uspořádá proto velkolepý ples. Pozvání dostane také macecha a její dvě dcery. Nevlastní matka nedovolí Popelce jít na ples. Navíc musí sestry i macechu na ples přichystat: „...*zavolaly Popelku a poroučely jí: „Učesej nám vlasy, vykartáčuj nám botky, utáhni nám pevně šněrovačky, jdeme na svatbu na královský zámek!*“¹⁰¹

Popelka prosí macechu, aby směla také odejít na ples. Ta jí slíbí, že pokud zvládne vybrat čočku z popela, může jít s nimi. Popelka svolá své zvířecí pomocníky, holuby, kteří jí se sbíráním čočky pomohou. Ale i když se Popelce pomocí ptáčků podaří dokonce dvakrát misku čočkou naplnit, macecha ji stejně nakonec na ples nevezme. Hlavním iniciátorem Popelčina osudu se stává holoubek sedávající na lískovém stromku. Aby mohla Popelka na ples, vykouzlí jí „*zlatem a stříbrem zdobené šaty a hedvábné, stříbrem vyšíváné střevíčky.*“¹⁰²

Jen co Popelka dorazí na ples, princ ji okamžitě vyzve k tanci. Ples je zde spojen s motivem trojnásobnosti, koná se totiž po tři večery. Popelce se vždy podaří zmizet, aniž by se o tom princ dozvěděl. Třetího večera princ nechá schodiště natřít smůlou (motiv lsti). Popelka sice unikne, ale ztratí jeden střevíček (motiv ztraceného střevíčku).

Popelčin malý střevíček nalezne princ a dalšího dne prohlásí, že si vezme jen tu, které padne zlatý střevíček.

Střevíček si zkouší všechny dívky v království. Když se konečně dostanou na řadu Popelčiny nevlastní sestry, setkáváme se s motivem mrzačení nohou. Nevlastní

---

¹⁰⁰ GRIMM, J. + W.: *Pohádky bratří Grimmů*, str. 64.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 65.

¹⁰² Tamtéž, str. 66.

sestry se nechtějí smířit s tím, že jim je střevíček malý, chtějí se do něj dostat a stát se tak královnou za každou cenu: „*Ta nejstarší popadla střevíček a šla do komory, aby si ho vyzkoušela. Ale kvůli velkému palci ho neobula, střevíček jí byl malý, tu ji matka podala nůž a pravila: „Ten palec uřízni, až se staneš královnou, nebudeš chodit pěšky!“* Tak dívka palec uřízla, natěsnala nohu do střevíčku, potlačila bolest a šla k princovi...“ Když je odhalena, pokusí se i druhá about střevíček: „*Tak vzala střevíček ta mladší a šla do komory, palec do střevíčku vklouzla lehce, ale patě se nechtělo. Matka dceři podala nůž a řekla: „Uřízni si kus paty, až budeš královna, nebudeš chodit pěšky!“* Tak si dívka uřízla kus paty a nohu natěsnala do střevíčku, potlačila bolest a šla k princovi.“¹⁰³ Princ se pokaždé nechá obelstít a jednu i druhou nešťastnici odváží na zámek (motiv falešné nevěsty). Situaci vždy napraví ptáček (motiv zvířecího svědka). Nakonec si také Popelka střevíček obuje. Padne jako ulitý a princ v ní okamžitě pozná svou nevěstu.

V závěru příběhu se vyskytuje motiv odměny i motiv trestu. Zlé nevlastní sestry mají nejen navždy zohyzené nohy, navíc jim holubičky vyklovou obě oči a ony „*tak byly za svoji zlobu a závist potrestány slepotou až do konce svých dní*“.¹⁰⁴

Příběh vypráví, že Popelka denně chodí na matčin hrob. Ztrátu matky velmi vnímá, o to víc ji prožívá. Popelčino období truchlení znázorňuje její život v popelu a je pro její následný vývoj nepostradatelné. „*Je třeba, aby se nakonec proměnilo v něco kladného: ve vybudování niterné představy toho, co bylo ztraceno ve skutečnosti*“¹⁰⁵ Popelka zasadí na matčin hrob lískovou větvičku. Spolu s růstem větvičky roste v Popelce vnitřní obraz matky. „*... když zasadila strom a pečovala o něj svými city, svou bídu a smutek proměnila v něco ušlechtilého*“.¹⁰⁶ Podobu matky můžeme též spatřovat v bílém ptáčkovi. Ptáček Popelce dává naději do budoucnosti, sílu vytvořit si dobrý život, pomáhá jí překonávat překážky atd.¹⁰⁷

Se sňatkem otce nesouhlasí, snad je rázně proti. Je otcem zklamaná, zlobí se. Když otec Popelce přinese lískovou větvičku, považuje to za první pokus o opětovné

¹⁰³ GRIMM, J. + W.: *Pohádky bratří Grimmů*, str. 68.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 68-69.

¹⁰⁵ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 254.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 254.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 254.

navázání blízkého vztahu s otcem. Navíc dar od otce, podle Bettelheima, symbolizuje znamení jeho souhlasu, aby se citově vymanila ze vztahu k němu a vrátila se k matce. „*Omezení citové důležitosti otce v Popelčině životě připravuje cestu ke konečné přeměně dětské lásky vůči otci v zralou lásku k princovi.*“¹⁰⁸

Popelka je nucena přebírat čočku z popele. Je to nesmyslný úkol, spíš macešin rozmar a snaha Popelku ještě více ponížit. Popelka musí ve své cestě za štěstím překonat spoustu překážek, přebírání popele je jedna z nich. Zvířata, ochránci symbolizující zemřelou matku, jí situaci ulehčí. Na tom, že macecha dvakrát nutí Popelku přebírat čočku (přičemž jí slíbí, že bude moci jít na ples, což nedodrží) a dvakrát svůj slib poruší, je vidět macešina proradnost a prolhanost. Její postava je ryze záporná, kontrastuje s dobrou povahou Popelky.

2.6 Pohádka o Popelce v české literatuře

Pohádkový příběh o Popelce je oblíbený i v české kultuře. Máme minimálně tři literární adaptace s touto tematikou. Dvě z nich, *O Popelušce* neboli *O třech sestřích* a *O Popelce* zaznamenala Božena Němcová, třetí s názvem *Popelka* Karel Jaromír Erben.

Pohádky Boženy Němcové (1820–1862) jsou součástí *Národních báchorek a pověstí*, které byly poprvé vydány roku 1845. Spisovatelka k pohádkám přistupuje po svém, improvizuje, uměle stylizuje předlohy, vytváří nový jedinečný příběh. „*V jejich pohádkách se mísí romantické i realistické prvky, trocha mytologie a často zabarvení humorem. Pohádku rozvíjí tematicky, obohacuje základní schéma, vytváří novou podobu lidového podání, která už není identicky původním vyprávěním.*“¹⁰⁹ Božena Němcová tudíž není jen sběratelkou pohádek, ale předně tvůrkyní. Vkládá do vyprávění svůj autorský styl, snaží se fabulovat a příběh domýšlet.¹¹⁰ Romantičnost a fantazii pohádkových předloh spojuje s realistickou výpovědí o životě a práci,

---

¹⁰⁸ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 252.

¹⁰⁹ Srovnání podle: Veronika Štefechová: *Literární adaptace Perníkové chaloupky* (Bakalářská práce) Brno: MU, 2007.

¹¹⁰ Srovnání podle: Veronika Štefechová: *Literární adaptace Perníkové chaloupky* (Bakalářská práce) Brno: MU, 2007.

o zvycích atd. Zařazuje epizody, v nichž se zrcadlí bohatství životních obsahů, jako např. detailní popisy pracovních činností, lidových zvyků, popisy oděvů, interiérů aj.¹¹¹ „Její pohádky se vyvíjí od pohádkové fantastičnosti k realističtějšímu zobrazení prostředí.“¹¹²

Bulharská varianta Karla Jaromíra Erbena (1811–1870) je zapsaná ve sbírce *Vybrané báje a pověsti jiných větví slovanských* (1869). Nacházíme v ní zbytky pohřebních rituálů (zakopej kosti, z mého masa nejz) a zvířecího kultu. Literární činnost K. J. Erbena je provázána odborným studiem folklóru a historie. „Při cestách po venkovských archivech sbíral lidovou slovesnost a své zkušenosti prohluboval odborným studiem národopisu.“¹¹³

Erben lidovou slovesnost vykládal v duchu mytologické teorie bratří Grimmů a dobových romantických pojetí.¹¹⁴ Ve srovnání s Boženou Němcovou zasahoval do příběhu minimálně. Snažil se o co nejvěrnější zprostředkování původní pohádkové látky. „Pohádku zbavil nahodile řazených motivů a podle principů folklórní poetiky v ní vytvořil pevný kompoziční systém. Očistil její syžet od příměsí cizích látek, zdůraznil vnitřní logiku významů a symbolů. Oslabil v pohádkách psychologickou motivaci v jednání postav a přímé zobrazování reality. Tím pohádky nabyly ideové nadčasovosti a obecné platnosti.“¹¹⁵

2.6.1 Česká varianta „O Popelce“ (B. Němcová)

Pro obě verze Boženy Němcové je charakteristická absence zlé macechy a nevlastních sester.

V české variantě známé pod názvem *O Popelce* se setkáváme s Popelkou pracovitou, hodnou až naivní. Žije spolu se svými vlastními rodiči a dvěma sestrami, Kasalou a Adlinou v malé chaloupce. Ovšem to neznamená, že by se měla výrazně lépe než postava Popelky v jiných zpracováních.

---

¹¹¹ *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*, str. 271.

¹¹² Tamtéž, str. 271.

¹¹³ Tamtéž, str. 85.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 85.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 87.

I ona musí po celé dny vykonávat jen tu nejhrubší práci, starat se o ohniště, když žije s rodiči nebo i později, když přebývá v zámku u lidojedů. Výrazně zápornou postavou zde není jenom matka, ale, možná i ve větší míře, otec. Je to totiž právě on, kdo dá impuls k tomu, aby se dcer zbavili. Ale Popelka včas zjistí, co se chystá a než osudný den rodiče vstanou, utíká k tetce, *rozšafné a rozvážné ženě*¹¹⁶ pro radu.¹¹⁷

Celkem třikrát se otec pokusí nechat dcery v lese, ale pokaždé teta Popelce poradí, jak to zařídit, aby našla cestu zpět. Nejprve Popelka uváže na strom konec nitě, klubko schová do kapsy a cestou domů pak nit namotává zpátky do klubíčka. Druhý den nasype na cestu tolik popele, kolik se jí jen do kapes vejde. Třetího dne trouse hrách. Když třetí večer kouká na cestě po hrachu, hrách nikde není, během dne ho nejspíš sesbírali divocí holubi.

Následující den se Popelka se sestrami vydává k zámku, který zahlédne, když vyleze na vysokou borovici. Pod příslibem toho, že obyvatelům zámku, lidojedům, budou sloužit, smějí všechny tři sestry zámek obývat. Po čase je práce kolem lidojedů přestává bavit a usnesou se, že jakmile to bude možné, své pány zabijí. A učiní tak. Od té doby patří zámek jenom jim včetně všech skvostných věcí v něm ukrytých. Prohloubí se také lenost, ješitnost a marnivost dvou starších sester, Adliny a Kasaly, ale také nenávisť a rivalita k Popelce; tak typické charakterové vlastnosti Popelčiných sester.

Princ z nedalekého zámku vystrojí hostinu (motiv setkání), na níž může přijít kdokoliv. Sestry se bojí, že by Popelka mohla být krásnější než ony a přikážou jí, aby zůstala doma a hlídala stavení. Popelka během uklízení nalezne klíček (motiv náhody a nálezu), kterým otevře dvířka ve sklepe. Za tmavou chodbou spatří tři síně plné pokladu. V každé síni je jedna truhla. Otevře železnou truhlu, v níž nalezne vzkaz, že jí náleží všechno bohatství i včetně bílého koníka, který ji odnese, kam jen bude chtít (motiv splněného přání). Popelka tak náhle dostane troje krásné šaty, zlaté pantoflíčky, koně a spoustu zlata, stříbra a drahého kamení a nic už jí nebrání ustrojít se na princovu slavnost.

---

¹¹⁶ NĚMCOVÁ, B.: *O Popelce a jiné pohádce*, str. 9.

¹¹⁷ V této variantě Němcová mísí motivy z různých pohádek, spatřujeme podobu s pohádkou o Perníkové chaloupce nebo s pohádkou o dědovi Vševědovi (lidojedi).

Princ celkem třikrát vystrojí hostinu, dvakrát mu Popelka uteče. Třetí večer na ni připraví lest, nechá schody namazat pryskyřicí. Popelce se sice podaří i tentokrát na svém bělouši odjet, ale na schodech zůstane jako zástava zlatý pantoflíček, podle něhož může princ neznámou pannu nalézt. Hned následující den nechá svolat dívky z celého okolí a doufá, že svou milou nalezne. Vyskytuje se motiv rozpoznávání nevěsty podle velikosti střevíčku, díky němuž princ nakonec najde svou nevěstu, ale také motiv deformování nohy (ne tak brutálního, jako popisují např. bratři Grimmové nebo Karel Jaromír Erben). Kasala a Adlina si stáhnou nohy tak, až jim tečou slzy od bolesti.

Princ Popelku prosí, aby ho nadále netrápila a stala se jeho ženou. Sestry jsou díky své lačnosti po cizím bohatství nakonec „odměněny“ doživotními škrábanci od dvou velikých černých koček, načež si vyškubou skoro všechny vlasy a upadnou do těžké nemoci. Kdyby jim Popelka nepodala pomocnou ruku, nejspíš by z nemoci ani nevyvázly. Popelka nikdy nikomu, ani sestřám ani rodičům, nic nevyčítala, dokonce své staříčké rodiče, žebráky, odveze na zámek.

Motiv trojnásobnosti je ve variantě Němcové velmi častý. Kromě toho, že je Popelka jednou ze tří dcer, oblékne si také troje plesové šaty, které skrývají tři truhlice ve třech síních, třikrát navštíví hostinu na počest králova svátku, a také lidojed, třikrát tak velký než jeho žena, jehož zámek tři sestry obešly třikrát dokola, než si troufily zaklepat na vrata, se celkem třikrát dotazoval, kdo se ukrývá v jeho domě.

Podle Bettelheimova výkladu to, že se určitá skutečnost opakuje třikrát, je vyjádřením „*postavení dítěte vůči rodičům a jeho úsilí dospět ke svému pravému já, když se pracně vyrovnává se svým raným přesvědčením, že je tím nejdůležitějším prvkem v trojici, a posléze strachem, že je tím nejméně důležitým.*“¹¹⁸ Třikrát padnoucí střevíček vede ke zjevení Popelčina pravého já.

Popelčiny sestry, byť jsou její vlastní, jsou velmi falešné. K sestře projevují náklonnost pouze, když se jim to hodí. Např. když se bojí, že zůstanou samy v lese a vidí, že Popelka si ví rady. Když jim žádné nebezpečí nehrozí, zapomenou na Popelčinu dobrotu, ponižují ji a nechávají na ni všechny domácí práce.

---

¹¹⁸ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 258.

2.6.2 Slovenská varianta „O třech sestřích“ (B. Němcová)

Popelka je nejmladší ze tří dcer a jmenuje se Anuška. Sic musí za své líné sestry, Barušku a Dorotku, zastat veškerou práci v domě, nevadí jí to, pracuje ráda. Vděku se však za svou píli a pracovitost nedočká. Matka (vlastní matka Anušky) dcer je velmi nespravedlivá, dvě starší sestry protěžuje: *„Kde jaká móda nastala, již ji musela matička dcerušám zaopatřit, aby se blýskat mohly; a nespravedlivá máti měla největší radost, když hejskové okolo dcer obskakovali a druhé děvčata závistně na ně hleděla. O Anušce nevěděl nikdo...“*¹¹⁹

Anuška má zastání pouze u svého otce, nebýt jeho *„byla by vystála huře než pes“*.¹²⁰ V předchozích variantách byl otec charakterizován jako muž neprůbojný, plně oddaný své ženě, tentokrát je otec jiný, Anušku má rád, starší dcery se nebojí okřiknout, když se Anušce vysmívají: *„Ona nepotřebuje docela nic, ta smolnožka,“ ozvaly se sestry, „pro ni je rezná sukně dobrá dost.“ „Vždyť je holka jako vy a strojí se tak ráda jako vy,“ odpověděl otec s káravým pohledem.*¹²¹

Jednoho dne odjíždí otec na výroční jarmark a ptá se dcer, co jim má přivést. Anuška žádá jen o to, co mu o klobouk zavadí. Při zpáteční cestě jede otec okolo lesíku, zavadí kloboukem o ořechovou sněť, vzpomene si na Anušku, utrhne tři oříšky a schová je do kapsy (motiv daru). Anuška si oříšky schová za ěadra. Když si jde nabrat vodu ze studny a nahne se, oříšky jí spadnou na dno. Anuška je nešťastná, dá se do pláče. V tom ale na zídku vyskočí zelená žabka (zvířecí pomocník) a Anuška má tak oříšky brzy zpět. Díky žábě se Anuška dozví, že v každém oříšku jsou ukryty drahé šaty.

Anuška velmi touží účastnit se nedělní mše.¹²² Zkusí rozlousknout jeden z oříšků. Žabka nelhala: Popelka *„nejdříve vytáhla růžové šaty celé stříbrem vyšité, stříbrný pás, bílý závoj jako pavučinu, perlový skvost a stříbrem vyšité bílé střevíčky.“*¹²³ Popelka se ustrojí a odejde do kostela, kde se zalíbí mladému knížeti. Setkání proběhne i následující dvě neděle (motiv trojího setkání). Třetí neděle Popelka najde v oříšku *„šaty perlové barvy, zlatem draze krumplované, zlatem lemovaný závoj,*

¹¹⁹ NĚMCOVÁ, B.: *Princezna se zlatou hvězdou na čele*, str. 143.

¹²⁰ Tamtéž, str. 143.

¹²¹ Tamtéž, str. 143.

¹²² Jedná se o duchovní slavnost, nikoliv světskou; setkání na mši použil také K. J. Erben.

¹²³ NĚMCOVÁ, B.: *Princezna se zlatou hvězdou na čele*, str. 146.

rubínový skvost a zlatem vyšíváné střevíce. ¹²⁴ Princ se rozhodne, že tentokrát nedovolí, aby mu neznámá dívka tak snadno utekla: „*Měl to chytře nastrojeno. Dva vozy chvoje stály blíž kostela a pacholci měli poručíno, jak vejde paní do kostela, aby chvojem cestu zatarasili. Myslil kníže, dříve než by chvoj přelezla, že jí dostihne.*“ ¹²⁵ (motiv lsti).

Ve chvoji Anuška ztratí střevíček, který najde princ. V této variantě má princ hledání Popelky značně ulehčeno. Objeví se před ním žebračka, která Popelku zná a poradí mu, kde ji hledat. I přesto Němcová užila motiv rozpoznávání podle střevíčku. Navíc se objevuje motiv mrzačení nohy i motiv falešné nevěsty. Falešné nevěsty, nevlastní sestry, vždy prozradí princův pes (motiv zvířecího svědka). Nakonec otec dojde pro Anušku, v níž princ ihned pozná tu pravou. A příběh pokračuje. Matka vyčítá otci, že dal Anušce tak drahé šaty a rozkáže, aby i starším dcerám přinesl oříšky. Otec tedy její přání splní, a poté odejde k Anušce na zámek. Z oříšků, které dostanou Popelčiny nevlastní sestry, vyskočí dlouhý had a zadusí je. Potrestány jsou pouze dcery, co se stalo se zlou macechou, se v příběhu nedočteme.

Jak již bylo řečeno, pro obě verze B. Němcové je patrná absence zlé macechy, Popelka či Anuška je vlastní dcerou. Otázkou tedy je, proč se k ní matka chová podstatně hůř než ke dvěma starším dcerám. Popelka je v obou verzích třetí z dcer. V české variantě s názvem *O Popelce* je Popelka z velmi chudé rodiny, z rodiny, která je na pokraji úplné bídy. Je proto pravděpodobné, že nebyla rodiči plánovaná, rodiče měli co dělat, aby uživili starší dvě dcery. Nakonec jsou rodiče nuceni odvést všechny tři dcery do lesa a nechat je osudu. Anuška ze *Tří sester* nepochází z tak chudého prostředí. B. Němcová o ní říká, že práce okolo domu jí nedělala žádné problémy, pracovala ráda. Rodina si tak mohla velmi brzy zvyknout na to, že většinu práce zastane ona, až si z ní udělala doslova děvečku. Obě tyto varianty jsou založené na motivu sourozenecké rivality, tzn. žárlivosti na krásu a dobrotu Popelky.

To, že se princ rozhodne hledat dívku v domě jejího otce, se podobá zvyku, kdy ženich otce žádá o ruku nevěsty. ¹²⁶

---

¹²⁴ NĚMCOVÁ, B.: *Princezna se zlatou hvězdou na čele*, str. 148.

¹²⁵ Tamtéž, str. 148.

¹²⁶ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 260.

2.6.3 Popelka – Mára (K. J. Erben)

Popelkou je v této variantě dívka slovanského původu Mára neboli Marie. Jméno Marie je synonymem ženství, znamená „bohem milovaná“, ale také „trpící“. Nese v sobě potenciál pracovitosti, obětavosti, laskavosti či mateřství. „*Jméno dokáže působit na vědomí svých nositelek v tom smyslu, že náplň lidského života je v poslání či úkolu a ve vytýčení nějakého cíle. Cesta k tomuto cíli však nebude jednoduchá a bude ji doprovázet řada rizik a nebezpečí.*“¹²⁷

Pohádka začíná poněkud netradičně, na přáství¹²⁸, kolem jámy. Před zraky několika děvčat se zjeví stařec s bílými vousy. Dívky upozorňuje, aby neupustily vřeteno do jámy, kolem níž sedí, byť matka té, která tak učiní, se promění v krávu. A jak pravil, tak se skutečně stalo. Jedna z nich, Mára, upustí vřeteno¹²⁹, a když následně přijde domů, spatří před vraty krávu, svou matku. Vlastní matka nezemře, promění se v krávu.¹³⁰

Mára je poslána na pastvu s plnou torbou koudele. Tu má za úkol spříst. Pomůže jí kráva matka, a Popelka tak nelehký úkol splní. Tak se stane i následujícího dne, přestože Mára dostane ještě větší množství koudele. Třetího dne macecha pošle svou dceru, aby zjistila, kdo Máře pomáhá a dozví se, že pomocníkem je kráva. Macecha tedy přikáže svému muži krávu zabít. Ještě předtím matka-kráva poradí své dceři Máře, aby maso nejedla a kosti zakopala. Navíc jí slíbí, že jí bude pomáhat i po smrti. Motiv zvířecího pomocníka (matky-krávy) předchází motivu nálezu.

V této variantě Popelky je macecha velmi krutá, Popelce Máře ukládá množství náročných úkolů, a dokonce jí vyhrožuje smrtí, pokud by některý z úkolů nesplnila: „*Popelko, jestliže všecko to proso nesebereš a oběd neustrojíš, než se z kostela vrátíš, nechod' mi na oči, usmrtím tě!*“¹³¹ Popelka jde na hrob své matky, kde nachází skříň

---

¹²⁷ Celý výklad jména Marie [online]. Dostupné z: <<http://www.osud.cz/jmeno-jako-osud-vyznam-jmen-marie-marketa>>.

¹²⁸ Typickou prací slovanských žen bylo předení vláken, tkaní a barvení látek. Více: BERANOVÁ, M.: *Slované*, str. 134.

¹²⁹ Vřeteno je symbolem neměnné zákonitosti, neúprosnosti osudu. Srovnej: Šašinková, Tereza: *Proč Jeníček loupal perníček?* (Bakalářská práce). Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2009.

¹³⁰ Kráva je symbolem hojnosti a ochrany, mateřství a výživy. Kráva tak může nahrazovat Popelčinu matku. Více: TRESIDDER, J.: 1001 symbolů, heslo: kráva (133). Těž srovnej: Šašinková, Tereza: *Proč Jeníček loupal perníček?* (Bakalářská práce). Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2009.

¹³¹ ERBEN, K. J.: *Pohádková kytice*, str. 283.

plnou bohatých šatů a na víku dva bílé holoubky (motiv otevřené skříně, motiv nálezu). Ti patrně částečně nahrazují zemřelou matku. Holoubci Popelce pomohou posbírat proso a přichystat oběd. Popelka se tak může včas ustrojít a účastnit se nedělní mše (nikoliv plesu), kde se setká s princem. Setkání proběhne třikrát.

Popelčin ztracený stříviček náhodně nalezne carevič, jenž se vydá Popelku hledat. Postupně obchází všechna stavení, a když se přibližuje k domu Popelky a její rodiny, macecha rychle svou nenáviděnou nevlastní dceru schová pod koryto. Popelku prozradí kohout, v podstatě třetí zvířecí pomocník (po krávi matce a holubech), který na Popelku hlasitým kokrháním upozorní. Carevič děvče ukryté pod korytem sice ihned pozná, přesto dochází na zkoušení střívičku. Pak už si carevič Popelku odváží na zámek. Potrestána je macecha¹³², jakým způsobem Erben blíže nespecifikuje.

Výrazným motivem, s nímž se setkáváme, je motiv zvířecího pomocníka – krávy, do níž se promění Popelčina matka. Mnohé již bylo řečeno v souvislosti s čínskou variantou, kde nacházíme podobně pojatý motiv. Zkusme se nyní zamyslet nad symbolem krávy a jeho výkladem v souvislosti s matkou. Do krávy se matka promění kvůli nepozornosti své dcery, která upustí vřeteno do jámy. Možná nevěří, že je reálné, aby se její matka proměnila v krávu. Vysmívá se starému muži, který tvrdí něco takového. Považuje ho za blázna. Nicméně, Popelka vřeteno upustí a proroctví, které starý muž vyřkne, se naplní.

Matka dceru nezavrhne, nic jí nevyčítá, snad netuší, že díky ní se proměnila v krávu. Naopak Popelce pomáhá. Kráva symbolicky nahrazuje matku, patří ke zvířatům, která dávají mléko. „*To odráží citovou a psychologickou vazbu na rané zážitky s krmením, které člověka vybaví pocitem bezpečí v pozdějším životě.*“¹³³ Kráva nahrazuje matku, chrání a podporuje dítě v nejvyšší nouzi, i následně, když je později zabita.

---

¹³² V této verzi je spravedlivě potrestána pouze macecha, nikoli nevlastní sestra – ta Popelce z vlastní vůle neškodí, pouze plní příkazy své matky. Ovšem v jiných variantách není vždy potrestán pravý viník, ten, kdo škodí.

¹³³ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 253.

2.7 Výsledná komparace variant

Pokusíme-li se převyprávět příběh o Popelce tak, jak ho známe, zněl by asi takto: Popelka je chudá dívka, jejíž otec se po náhlé smrti své ženy, Popelčiny matky, znovu ožení. Jeho nová žena je zlá, Popelku nemá ráda, upřednostňuje své vlastní dcery. Popelka se stará o celou domácnost, mnohdy musí plnit velmi náročné úkoly. Pomáhají jí zvířata. Mladý princ pořádá slavnost, na niž pozve dívky z celého království. Macecha však Popelce nedovolí jít na ples. Když sama nevlastní matka s dcerou odejdou, před Popelkou se zjeví víla, která dívce vykouzlí krásné šaty (případně jsou šaty ukryty v lískových oříšcích), Popelka se oblékne a odchází na ples, na němž zaujme samotného prince. Ples se většinou koná po tři večery. Třetího večera Popelka ztratí jeden ze střívků. Střevíček nalézá princ a hned druhého dne ho zkouší všem dívkám z království. Nakonec ho vyzkouší i sama Popelka. Té jediné padne a stává se princovou nevěstou. Zlá macecha a sestry stihne nemilosrdný trest.

Základní schéma příběhu zůstává zachováno. A to i přesto, že nestarší varianta pohádky o Popelce je stará více než 2 500 let. Vždy se vyskytuje motiv vzestupu z popele na královský trůn, motiv utlačované hrdinky, motiv pomoci, setkání, ztraceného střívků a motiv odměny a trestu. Pokusme se tedy zjistit, ve kterých detailech se jednotlivé verze liší.¹³⁴

2.7.1 Charakteristika Popelky

Popelka je vesměs hrdinka submisivní, smířená se svým nelehkým životním údělem. Nepostaví se maceše ani nevlastním sestřám. Není strůjcem svého osudu. Nevýrazná, nejméně iniciativní je Popelka Ch. Perraulta, veškerou iniciativu za ni přebírá kmotřička víla¹³⁵: „Její kmotřička ji viděla celou uplakanou, i ptala se, co se jí stalo. „Já bych ráda... tak ráda...,“ pro slzy však Popelka nemohla dát. Její kmotřička, byla to víla, jí řekla: „Ty bys ráda na ples, vid?“ „Ach, ano,“ vzdychla si Popelka v slzách. „Nuže, když mě poslechněš, pomohu ti, dostaneš se tam.“ Zavedla ji do svého pokoje a řekla: „Jdi do zahrady a přines mi dýni.“ Popelka hned běžela a utrhla

¹³⁴ Přehlednou tabulku motivů v jednotlivých variantách naleznete v přílohách.

¹³⁵ BETTELHEIM, B: *Za tajemstvím pohádek*, str. 246.

nejkrásnější dýni, jaká tam byla, a donesla ji kmotřičce. Nadarmo v duchu hádala, jak jí tahle dýně může pomoci, aby se dostala na ples. Kmotřička vydlabala z dýně všechnu dužinu, nechala z ní jen slupku a pak se jí dotkla kouzelným proutkem: dýně se rázem proměnila v krásný zlatý kočár. Pak se šla kmotřička podívat na myši past a našla v ní šest živých myšek...¹³⁶ Popelka je ztělesněním ctnosti a nevinnosti, nikdy se sama nepokusí ublížit svým trýznitelům, špatné myšlenky jí ani nenapadají. O trest pro její utlačovatele se postará vždy někdo jiný, ať už princ, zvířata nebo sám osud. Popelka vše trpělivě snáší, doufá, že bude odměněna za svou pokoru a dobrotu. Bez cizí pomoci a kouzel by zaslouženého štěstí jen těžko dosáhla.¹³⁷ Výjimkou je Basileova Popelka, s níž je spojen ojedinělý motiv usmrcení macechy¹³⁸. V žádné jiné variantě se s ním nesetkáváme. V tomto zpracování vezme protagonistka alespoň zpočátku osud do vlastních rukou, nechce zbytečně trpět, snášet zlou macechu, s níž se otec po smrti Zezolliny matky oženil. Pokud bychom nebrali v potaz Bettelheimův výklad (tvrdí, že skutečná Popelčina matka a první macecha je touž v různých vývojových etapách), dívka je za svůj čin potrestána příchodem druhé podstatně horší macechy. Této hrdince nakonec pomůže kouzelná víla.

Německá i francouzská Popelka je dívkou z bohaté rodiny, italská Popelka je dokonce dcerou samotného krále. Ve většině vybraných verzí se setkáváme s Popelkou pocházející ze sociálně slabší vrstvy, jako tomu bylo v čínské (žila v jeskyni) a egyptské verzi, případně ve verzích českých (v příběhu *O Popelce* Boženy Němcové je rodina tak chudá, že se nemůže uživit, otec své dcery proto musí zavést do lesa, kde je nechává napospas osudu).

Popelka většinou není původní jméno protagonistky. V nejstarší čínské variantě je Popelkou Yeh-shen, v egyptské Rhodopis, v italské Zezolla, v Erbenově Mára a ve variantě B. Němcové (*O třech sestřích*) Anuška. Jak Popelka vypadala, nechávají autoři či sběratelé čistě na fantazii čtenáře. Alespoň určitou představu předkládá verze

---

¹³⁶ PERRAULT, Ch.: *Pohádky matky husy*, str. 100.

¹³⁷ Aktivní hrdinka je typická až pro moderní filmové adaptace, viz kapitola *Moderní aktualizace tématu – filmové zpracování* v této práci.

¹³⁸ Motiv usmrcení macechy se objevuje v pohádce *Bratříček a sestřička*, děti zabijí matku na popud učitelky, a potom přemlouvají, aby se s učitelkou oženil – stejně jako v Basileově verzi pohádky o Popelce – také jihoitalská pohádka, je proto možné, že jeden příběh byl předlohou tomu druhému. Více: BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 240.

egyptská, podle níž měla Popelka zlaté vlasy, zelené oči a růžové tváře. Popelka tak mohla být svým vzhledem pro Egyptřany ideálem krásy. Větší pozornost je kladena na Popelčiny vlastnosti a povinnosti, které je nucena vykonávat. Popelka je blíže specifikována, jako laskavá, krásná, hodná, pracovitá či příjemná. Širší výčet Popelčiných úkolů předkládá Ch. Perrault a bratři Grimmové. Popelka Ch. Perraulta musela mýt nádobí, drhnout schody a uklízet pokoje sester a macechy. Popelka bratří Grimmů musela nosit vodu, topit v krbu, vařit a umývat nádobí. A např. Rhodopis (egyptská verze) měla na starosti praní prádla, plení zahrady a přípravu jídla.

2.7.2 Vlastní matka

Z většiny verzí (vyjma egyptské a variant Boženy Němcové) se dozvídáme, že Popelce zemře matka. Popelčina vlastní matka tudíž není fyzicky přítomna. Výjimkou je podání bratří Grimmů, v níž matka před svou smrtí (onemocní) Popelce klade na srdce, aby zůstala dobrá a zbožná. Popelka bratří Grimmů chodí každý den na matčin hrob, truchlí. Motiv truchlení je výrazný nejen v Popelce bratří Grimmů, ale také ve verzi K. J. Erbena. Popelka v těchto verzích chodí truchlit na hrob matky. S matkou měla blízký vztah, její ztrátu nese velmi těžce. Vlastní matku podle psychologických výkladů nahrazují zvířata, která Popelce pomáhají s plněním obtížných úkolů. Odhalí falešné sestry, pomohou jí, aby dosáhla štěstí, které jí právem náleží.

Popelku vychovává nevlastní matka, nová žena Popelčina otce. Ta může jen těžko nahradit Popelčinu vlastní matku, je cizí, navíc krutá.

2.7.3 Motiv utlačované hrdinky

Tím, kdo Popelku utlačuje, je většinou macecha. V egyptské verzi je utlačována ostatními služkami, ve verzi br. Grimmů a ve *Třech sestřích* B. Němcové dívku utlačuje macecha a dvě nevlastní sestry. V české variantě Němcové s názvem *O Popelce* jsou trýzniteli nevlastní sestry a (do jisté míry) lidojedi. Macecha z čínské varianty ukládá Popelce ty nejhrubší práce, dává jí málo jídla, navíc se převlékne za Yeh-shen

a podle vyláká dceřinu přítelkyni, malou rybku, z vody. Macecha bratří Grimmů Popelce zdánlivě dovolí jít na ples, přebere-li čočku z popele, ale nakonec, přestože dívka úkol splní, na ples nemůže. S nejkruťší macechou se setkáváme v Erbenově variantě. Macecha Popelce ukládá jen těžko splnitelné úkoly, hledá příčiny, jak nevlastní dceru týrat, vyhrožuje bitím i smrtí (nezvládne-li uvařit oběd a sesbírat ze země proso, než se vrátí z kostela). Děvče se navíc nesmí mýt, česat ani převlékat. Je nucena příst a pást krávy.

2.7.4 Motiv zlé macechy

Macecha je postavou zápornou, negativní. Její role spočívá v neustálém ponižování, úkolování své nevlastní nenáviděné dcery. Chování a vlastnosti macechy jsou v naprostém kontrastu s povahou Popelky. Někteří autoři či sběratelé přisuzují maceše výstižné atributy. Např. macecha G. Basila (první macecha) je charakterizována jako zlá, čertem posedlá ženština, svými nevráživými pohledy nahánějící Popelce strach a o maceše Ch. Perraulta se uvádí, že nadutější a pyšnější nebylo. Macecha upřednostňuje zájmy svých vlastních dcer před zájmy nevlastní dcery, byť je Popelka, ve srovnání se sestrami, mnohem pracovitější a laskavější.

S motivem macechy utiskující svou nevlastní dceru se setkáváme již v původní čínské variantě. Nutno podotknout, že tento motiv nebyl užit vždy. Např. ve verzi egyptské, v níž je protagonistka prodána do otroctví, se nedozvídáme nic o Popelčině vlastní matce, macechu Popelka nemá. Zlou macechu či škodolibé nevlastní sestry tak nahrazují žárlivé služky, s nimiž Popelka, Rhodopis, žije v domácnosti egyptského otrokáře. Zlou nevlastní matku nenajdeme ani v jedné z verzí Boženy Němcové (Popelka má vlastní matku). G. Basile (italská v.) jako jediný použil motiv zdvojení macech, navíc přidává motiv zavraždění jedné z nich. Tyto dva motivy se neobjevují v žádném jiném zpracování, snad s výjimkou jedné z adaptací Boženy Němcové (*O Popelce*; druhou macechou mohou být lidojedi, které nakonec Popelka se sestrami usmrtí). Vlastní matka z této varianty navíc nezabrání, aby její muž odvedl dceru do hlubokého lesa (chce sebe a svého muže uchránit před úplnou chudobou). Zvláštní

je, že v námi vybraných variantách je potrestána pouze dvakrát (v čínské a Erbenově verzi).

2.7.5 Motiv sourozenecké rivality

Macecha si přivede svou vlastní dceru (v čínské a Erbenově má macecha jednu vlastní dceru, v italské šest, v ostatních variantách dvě), Popelce však v původní verzi nijak neškodí. Motiv sourozenecké rivality spojen se žárlivostí se objevuje později.

O zlomyslných sestřích je zmínka v podání bratří Grimmů (nevlastní sestry charakterizovány jako krásné, ale zlé jako černá noc, pyšné, Popelku zaměstnávají všelijakými zlomyslnostmi) a jsou patrné v obou verzích Boženy Němcové. Ve verzi Erbenově je Popelčina nevlastní sestra využívána macechou k tomu, aby zjistila, kdo Popelce pomáhá. Ve zpracování Ch. Perraulta je mladší z Popelčiných nevlastních sester hodnější než ta starší (nenazývá utlačovanou sestru Upopelencem, ale jemněji – Popelkou), navíc si sestry nechávají od Popelky poradit s výběrem šatů a doplňků (Popelka měla podle nich dobrý vkus). Za ponižování Popelky jsou náležitě potrestány, jak již bylo řečeno, spíše než macecha (jako by se rozumělo, že trýznění macechou je schvalováno¹³⁹).

Popelka zůstane sama sebou, nesnaží se dosáhnout cíle lstí, zaujmout svým zevnějškem, a proto nakonec vyhraje a získá princovo srdce. Nevlastní sestry se naopak snaží o úspěch podvodem, jsou ochotny zajít tak daleko, že si mrzačí nohy. Pečlivě si vybírají plesové šaty, šperky. Jejich snaha dosáhnout štěstí, které právem náleží Popelce, je marná, důvodem je snaha získat prince zevnějškem (-oslnit prince krásnými šaty, šperky, chováním) a ne čistým neposkvrněným nitrem.

Popelka vypráví o nejkrutější podobě sourozenecké rivality – o žárlivosti a nepřátelství nevlastních sester a o utrpení, které tím Popelce působí. Každé malé dítě se může cítit odstrkované, ponižované, snadno se tak s Popelkou ztotožní. Většinou si uvědomí, že jeho trápení, o němž se dítě domnívá, že je mu vystaveno, není tak hrozné v porovnání s Popelčiným osudem. Příběh dítěti připomíná, jaké má štěstí, protože by na tom mohlo být ještě hůř. Navíc ze šťastného konce dítě odvozuje i naději pro vlastní

---

¹³⁹ BETTELHEIM, *Za tajemstvím pohádek*, str. 242.

budoucnost.¹⁴⁰ Popelka totiž zvítězí nad svými nevlastními sestrami, které jí přály všechno nejhorší.¹⁴¹

Popelčin příběh připomíná osud Josefa, o němž již byla zmínka v souvislosti s egyptským otrokářstvím. Josef byl skutečnou postavou biblických dějin, jedním z dvanácti synů Jákoba. Jeho matkou byla Jákobem velmi milovaná žena Ráchel, kvůli které Jákob pracoval celých čtrnáct let na polích Ráchelina otce, Labana. Josef byl Jákobovým nejmilejším synem, daroval mu krásný dlouhý plášť. Bratři žárlili na lásku, kterou jej otec zahrnoval, a rozhodli se prodat bratra do otroctví. Nakonec se ale Josef stal druhým nejdůležitějším mužem v Egyptě, hned po faraónovi. Jeho bratři se Josefovi museli klanět. Josef i Popelka nakonec své sourozence předčí.¹⁴²

Nevlastní sestry jsou postavami zápornými, pochybujeme, že se změní. Jsou vypočítavé, falešné.

2.7.6 Další postavy

Nutno dodat, že v příběhu se nevyskytují pouze postavy, jako Popelka, macecha, otec a nevlastní sestry, v čínském příběhu o Popelce nalzáme starého moudrého muže, jenž Yeh-shen řekne o kouzelné moci rybích kostí, pro francouzský a italský příběh je typická víla kmotřička. V Erbenově podání se hned na začátku příběhu objevuje stařec s bílými vousy (poutník s varováním), ve *Třech sestrách* (B. Němcové) jsou to jednak lidojedi, jednak tetka, která Popelce poradí, jak se dostat z lesa zpátky domů, a v příběhu *O Popelce* (též B. Němcové) na konci příběhu nalzáme žebračku, která princovi prozradí, kde Popelku hledat. Postavy vyskytující se v některých verzích plní úlohu pomocníků, prozradí Popelce o kouzelné moci určitého předmětu, pomohou princovi v hledání Popelky. Erbenův poutník má pro změnu za úkol varovat dívku před možnou nezvratnou skutečností. Příběh urychlují, sunou dopředu.

---

¹⁴⁰ BETTELHEIM, *Za tajemstvím pohádek*, str. 233.

¹⁴¹ ČERNOUŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*, str. 38.

¹⁴² BETTELHEIM, *Za tajemstvím pohádek*, str. 233-234.

2.7.7 Pomoc a motiv zabití užitečného zvířete

V každé verzi nalézáme motiv pomoci. Pomocníky jsou zvířata (holubi, sokol, žába, kráva), víla kmotřička či další postavy, jako např. Popelčina teta, žebračka či moudrý starý muž. V čínské variantě Popelce pomáhají magické rybí kosti (Popelce vykouzlí šaty), v egyptské je určitým pomocníkem sokol (odnese k faraónovi střevíc Rhodopis, na základě střevíčku princ zatouží nalézt majitelku tak krásného střevíčku), v německé a ve verzi K. J. Erbena to jsou holubi (v německé sedává holub na lískovém keři, plní přání, dvakrát pomůže přebrat čočku z popelé; v české holubi dokonce mluví, Popelce pomohou sesbírat proso a uvařit oběd). V pohádce *O třech sestřích* Boženy Němcové je pomocnicí žába (vytáhne spadlé tři oříšky ze studny). V adaptaci Karla Jaromíra Erbena je matka Popelky přeměněna v krávu, a stává se tak zvířecím pomocníkem (pomáhá příst koudel, její kosti jsou kouzelné). G. Basile a Ch. Perrault (z Basileovy předlohy vychází) použili motiv kouzelné víly (vykouzlí šaty, kočár, služebnictvo¹⁴³).

Pokud jde o motiv zabití užitečného zvířete, motiv typický pro nejstarší verzi (zabití ryby), v žádné z vybraných variant se s ním neseťkáváme. Použil ho až K. J. Erben. V jeho podání dojde k zabití krávy-matky. Erben tak spíše propojil motiv zemřelé matky a motiv zabití užitečného zvířete. Matka umírá jako kráva, do níž se promění. V čínské variantě matka Popelky zemře (motiv zemřelé matky) a Popelčinu rybí kamarádku macecha chytí a upeče k večeři (motiv zabití užitečného zvířete). K. J. Erben užil ještě jeden motiv charakteristický pro verzi čínskou, a sice motiv kouzelných kostí. Popelka v obou variantách maso zvířete nejí, kosti uchová. Kosti zemřelého mají magickou moc, Popelce vykouzlí šaty.

2.7.8 Motiv slavnosti

Ve vybraných variantách příběhu se vždy koná slavnost. V nejstarších variantách je slavnost spojená s oslavami jara či s určitým svátkem. Setkání na plese se objevuje ve zpracování Ch. Perraulta a bratří Grimmů. Zatímco ve světových verzích je

---

¹⁴³ Služebnictvo neodmyslitelně patřilo ke královskému dvoru, Popelka tak působila jako skutečná princezna.

slavnost ryze světská, ve verzích českých se jedná o „slavnost“ duchovní, převládá shledání na nedělní mši (Erbenova v., Popelka v podání B. N. – *O třech sestřích* se touží účastnit nedělní mše, další dvě neděle však chodí do kostela kvůli krásnému princovi; Popelka je ve variantě Němcové velmi zbožná, než odchází do kostela, pokropí se svěcenou vodou, prosí Boha o ochranu svého obydlí, modlí se za dobrého otce, macechu, nevlastní sestry i za knížete, děkuje Bohu, že mohla jít do kostela atd.).

Podle novějších variant (od italské až po Erbenovu) se Popelka setká s princem na slavnosti. Ovšem v nejstarších variantách, čínské a egyptské, dojde k setkání poté, co se princ dostane do rukou Popelčiny střevice (v egyptské sokol shodí střevice do princova klínu, v čínské princ koupí střevice od obchodníka). Majitelku tak malého a krásného střevice se rozhodne najít. Jednotlivé varianty se liší v četnosti setkání, přičemž výrazně převládá motiv trojího setkání. Perraultova Popelka nezaujme pouze prince, ale také princova otce, samotného krále (královně pošeptal, že už dlouho neviděl tak půvabnou bytost).

V jednotlivých variantách se nesetkáváme vždy s „princem“, což poukazuje na prostředí, v němž se děj pohádky odehrává. Princ se vyskytuje pouze ve třech variantách, v nejstarší čínské, u bratří Grimmů a u Ch. Perraulta. V egyptské je „princem“ sám faraón, v italské král. A pokud jde o varianty z českého prostředí, B. Němcová do příběhu vsadila knížete, K. J. Erben careviče.

2.7.9 Šaty a střevice

Aby se mohla Popelka účastnit slavnosti, potřebuje šaty. V podání bratří Grimmů a ve *Třech sestřích* Boženy Němcové je získává díky kouzelným oříškům, které dostane darem od svého otce. V nejstarších variantách jí šaty vykouzlí magické rybí kosti nebo je dostane od svého majitele (egyptská v.). Božena Němcová ve verzi *O Popelce* namísto motivu daru užívá motiv nálezu. Popelka najde klíč od místnosti, v nichž jsou ukryty tři truhlice plné šatů a bohatství.

Zdá se, že největší představivost, pokud jde o Popelčiny kouzelné šaty a střevice, projevila Božena Němcová. Popelka v české variantě s názvem *O Popelce* nalezne v stříbrné truhle šaty bílé stříbrem vyšité, ve zlaté růžové stříbrem vyšíváné

a ve třetí modré, stříbrem a perlami vyšité. Střevíčky dostane jen jedny – zlaté (nalezne je v první truhlici).

Ve slovenské variantě *O třech sestřích* jsou v prvním oříšku ukryty šaty růžové stříbrem vyšité, stříbrný pás, bílý závoj (jako pavučina), perlový skvost a perly do vlasů, ve druhém šaty oblakové, perlami a diamanty vykládané, diamantový skvost a bílý závoj a ve třetím lískovém oříšku to jsou šaty perlové barvy, zlatem draze krumlované, zlatem lemovaný závoj a rubínový skvost. Střevíčky dostane troje. Stříbrem vyšité bílé, bílé a zlatem vyšívané. Výjimečné jsou také šaty čínské Popelky, kterou rybí kosti oblekly do azurově modrých šatů s pláštěm z perí ledňáčka a její střevíčky byly utkány zlatou nití ve vzoru malých ryb.

Erbenova Popelka nalezne ve skříni na matčině hrobu šaty hedvábné, z čistého zlata a stříbra, stejně jako Popelka bratří Grimmů (ta navíc dostane střevíček ze zlata) či Perraultova Popelka (její šaty jsou navíc posázené kameny a její střevíc je skleněný). Šaty Perraultovy Popelky (i dívčín účes) jsou tak krásné, že je místní dámy celý večer zkoumají, aby si mohly další den opatřit podobné.

Perrault jako jediný použije označení střevíčku, které se běžně překládá jako skleněný střevíček – střevíček ze skla, nerozpínajícího se materiálu, je křehký a snadno se rozbije. Jak uvádí Bruno Bettelheim, je možné, že Perraultovo označení střevíčku ze skla vzniklo zcela náhodně. Ve francouzštině se totiž slova *vair* (pestrobarevná kožešina) a *verre* (sklo) vyslovují velmi podobně a někteří se mohou domnívat, že při poslechu pohádky Perrault zaměnil *verre* za *vair* a ze střevíčku z pestrobarevné kožešiny vznikl onen skleněný střevíček.¹⁴⁴

2.7.10 Útěk ze slavnosti a motiv ztraceného střevíčku

Důvod, proč Popelka utíká ze slavnosti, se běžně příliš nerozvádí. Je však logické, že dívka musí být doma dříve než macecha a sestry. Čínská Popelka dostane strach, že ji macecha poznala, a proto náhle opouští slavnost. Ve francouzském zpracování musí být doma do půlnoci, jinak kouzlo kmotřičky víly pomine, z plesových šatů se stanou její obnošené, kočár se změní v dýni, kočí v krysu, lokajové v myši atd.

---

¹⁴⁴ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. str. 246.

Motiv ztraceného střevíčku se objevuje v každé variantě. Tento motiv je často spojen s motivem lsti, kdy se princ snaží Popelce znemožnit náhlý útěk ze slavnosti. Ve vybraných variantách je pouze jednou užit motiv náhody (v egyptské verzi sokol odnese střevíček, ovšem nelze říci, zdali jde opravdu o motiv náhody, sokol je symbolem ochránce a bojovníka proti nespravedlnosti, může tedy figurovat jakožto zvířecí pomocník).

To, že Popelka utíká, poukazuje na její rozporuplné pocity. Na jednu stranu se touží osobně i sexuálně oddat, na druhou stranu z toho má strach.¹⁴⁵ To, že Popelka z plesu utíká, je možné chápat jako snahu uchránit si své panenství. „*Na malou věc podobnou nádržce, do níž může vklouznout určitá část těla a pevně se tam držet, lze pohlížet jako na symbol pochvy.*“¹⁴⁶ Střevíček symbolizující ženské lůno je křehký, nesmí se příliš napínat, jinak se rozpadne. Něco tak křehkého nám může připomínat panenskou blánu.¹⁴⁷

2.7.11 Rozpoznávání podle střevíčku

Se ztrátou Popelčina střevíčku je též spojen motiv rozpoznávání podle střevíčku. Je patrný už v nejstarší variantě a dochoval se až do pozdější doby. Rozdíl je v tom, kdo Popelce střevíček zkouší. Jednou je to princ, podruhé úlohu přebírá princův sluha. Princ z italské varianty svému sluhovi dokonce pohrozí výpraskem, nepodaří-li se mu prchající Popelku zadržet, navíc vystrojí další hostinu, kde si dívky zkouší střevíc. Popelka B. Němcové (*O Popelce*) jde iniciativně sama do zámku, aby si střevíček vyzkoušela. V čínské a francouzské verzi se Popelce poté, co si obuje ztracený střevíček, promění i její staré šaty (ve francouzské v. se o proměnu šatů postará víra kmotřička). Princ tak nevidí Popelku ušmudlanou, ve starých šatech, ale takovou, jakou spatřil během slavnosti.

Symbol střevíčku může mít podstatně hlubší význam, než se může na první pohled zdát. Podrobně se tomu věnuje Bruno Bettelheim, z jehož výkladu budeme vycházet. Střevíc může symbolizovat ženské lůno nebo představy, které se k němu

---

¹⁴⁵ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 258.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 258.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 258.

vážou. Poté, co Popelka vsune svou nohu do střeвиčku, je uznána jako nevěsta. Nasazení střeвиčku má podobnou symboliku jako navléknutí snubního prstýnku během obřadu. Jedná se o stvrzení věrnosti a sexuální náklonnosti: „*Tím, že si žena nechá prstýnek navléknout, stvrdí, že od nyníška bude její manžel do určité míry vlastnit její vaginu a ona jeho penis.*“¹⁴⁸

2.7.12 Motiv deformování nohy a falešné nevěsty

Najít skutečnou majitelku střeвиčku, Popelku, není vždy snadné. Ve verzích, v nichž se objevují škodolibé nevlastní sestry, tj. ve verzích Boženy Němcové a verzi bratří Grimmů, nalézáme motiv deformování nohy. Ve dvou z nich (německé variantě a české variantě s názvem *O třech sestřích*) nalézáme jistou podobnost. Jedna ze sester si uřízne palec, druhá patu. Rozdíl je pouze v pořadí. U Grimmů si palec uřízne starší sestra, mladší přijde o patu, u Němcové je tomu přesně naopak. Totožné je také to, že si střeвиček zkouší v komoře, k čemuž Němcová podává i vysvětlení (dcery jsou podle matky stydlivé).

Ve dvou z nich (německé variantě a české variantě s názvem *O třech sestřích*) je navíc použit motiv falešné nevěsty. Avšak vdavekchtivé nevlastní sestry nakonec prozradí holub, případně princův pes (motiv zvířecího svědka). Nejenže se dívky nestanou princovou ženou a mají zohavené nohy, navíc je stihne krutý trest (slepota, škrábane od koček, vyškubané vlasy i smrt).

Sestry i macecha vnímají obutí střeвиčku jako poslední pokus, jak si zajistit šťastnou budoucnost po boku bohatého prince. Jako poslední možnost Popelku podvést, ponižít, připravit ji o něco, co jí právem náleží.¹⁴⁹ Nezastaví se před ničím, ani před trvalou deformací nohy. Žel, střeвиček ani jedné nepadne, což znamená, že jsou mužnější než Popelka, tudíž méně žádoucí. Sestry tím, že si zmrzačily nohy, tak sáhly po symbolické sebekastraci. „*Krvácení v místě, kde k této sebekastraci došlo, lze chápat jako další demonstraci ženskosti, jelikož může představovat menstruaci.*“¹⁵⁰ Sestry

¹⁴⁸ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 266.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 262.

¹⁵⁰ Tamtéž, str. 263.

působí méně čistě, méně panensky než Popelka, jejíž noha do střevíčku lehce vpadne, aniž by se musela sebepoškozovat a krváčet.

Princ se nechal oklamat. Princ si svou nevěstu vybírá na základě střevíčku, ne na základě vnějšího vzhledu. Tento fakt ještě více dokládá důležitost střevíčku a symboliku útlé nohy.

2.7.13 Motiv trestu a závěr příběhu

Za zlé skutky není vždy spravedlivě potrestán utlačovatel (-většinou zlá macecha, jen v egyptské služky a ve verzích B. Němcové vlastní rodiče). Ve skutečnosti macechu stihne trest pouze ve variantě čínské a Erbenově. Na druhou stranu nevlastní sestra v čínské verzi, přestože Popelce nijak neškodí, potrestána je (ona i macecha mají zakázáno přiblížit se k Popelce, musí zůstat v jeskyni, kde jsou časem zavaleny kamením). O trest se v případě verze německé a obou verzí B. Němcové postarají zvířata. Ve *Třech sestřích* B. Němcové sestry zadusí hadi z oříšků, v druhé verzi Němcové (*O Popelce*) to jsou dvě velké kočky. Zlomyslné sestry jsou odměněny nejen doživotními škrábanci, ale navíc je stihne těžká nemoc. Grimmové použijí holuby (sestrám vyklovou obě oči). Sestry Ch. Perraulta se uchrání před trestem, Popelku prosí o odpuštění. Perraultova verze plní didaktickou funkci, je zde patrný vliv křesťanství. Bible říká, že tomu, kdo činí pokání, má být odpuštěno. Nevlastní sestry se kají, prosí Popelku o odpuštění za své zlé skutky, možná upřímně, možná z vypočítavosti (Perrault dále nerozvádí), nicméně je jim odpuštěno.

Příběh Popelky vždy končí šťastně, princ si dívku odveze na zámek. Němcové varianta *O třech sestřích* však tímto nekončí. Otec je donucen svou zlou ženou, aby starším dcerám také opatřil tři oříšky. V oříšcích chamtivých sester se neskrývají bohatě zdobené šaty, nýbrž hadi, kteří sestry zadusí.

2.8 Neobvyklé varianty příběhu: „O Popelákovi“ (Josef Lada)

Lidová tvorba inspirovala autory moderních pohádek. Příběh *O Popelákovi*, jehož autorem je Josef Lada (1887–1957), můžeme nalézt v souboru pohádek s názvem *Nezbedné pohádky* (první vydání je z roku 1946). Josef Lada si vybírá klasické a známé pohádkové motivy, které následně převrací. „Lada využil konvenční syžetová schémata známých pohádek a formou humorné parafráze je parodoval.“¹⁵¹ Podobné příběhy jsou označovány jako antipohádky.

Hlavním hrdinou je tentokrát chlapec¹⁵², nevlastní syn bohaté vdovy, jemuž neřeknou jinak než Popelák. Setkáváme se s chlapcem utlačovaným, který v domě musí zastat (na rozdíl od bratrů, Bronislava a Karla) veškerou tvrdou práci. Přestože za všechnu svou namáhavou práci dostane jen suchý krajíc chleba, je mnohem zdravější a urostlejší než bratři.

Tamější královská dcera uspořádá na zámku ples. Matka touží po štěstí svých synů, jede do města koupit jim krásné šaty. Táže se i Popeláka, co mu má z města dovést. Popelák na to skromně odvětlí, že mu stačí to, co se jí cestou za klobouček chytí. Za klobouk se maceše zachytí tři lískové oříšky (motiv náhody).

Konečně nastane dlouho očekávaný ples. Bronislav a Karel chtějí být ze všech mládenců nejlépe ustrojeni, aby si jich sama princezna všimla, a proto honí ubohého Popeláka hned pro tohle a hned zas pro něco jiného. Musí doběhnout k ševci, aby jim znovu přeštil botky, a hned zase pro holiče, aby je lépe nakadeřil a navoněl. Což v souvislosti s mužskými protagonisty působí komicky a narcisticky.

Aby toho nebylo málo, připraví macecha Popelákovi plný plecháč hrachu a čočky a nařídí, aby je přebral, než půjde spát. I Popelák má zvířecí pomocníky. Když macecha s nevlastními bratry odjede, Popelák hvízdne na holuby, kteří hrách i čočku hbitě přeberou.

Nově se setkáváme s motivem snu. Popelákovi se v noci často zdá sen, že v lískových oříšcích jsou ukryty pěkné šaty. Sen se stává skutečností, v oříšku jsou ukryty nejen krásné šaty, ale i bohatě zdobený kůň. Jen co Popelák dorazí na slavnost,

¹⁵¹ URBANOVÁ S., ROSOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti, díla*, str. 73.

¹⁵² Příběhy, v nichž se chlapec od popela stane králem, existují v německých pohádkách. Více: BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 232.

vyhledá princeznu a směle ji požádá o tanec. Když odbije dvanáctá hodina, Popelák se princezně vytrhne z náruče a utíká domů. Ne jinak je tomu i druhého večera. Princezna nechápe, proč neznámý mladík vždy tak náhle zmizí, a se vším se svěří staré chůvě. Ta princezně poradí, aby uspořádala ještě třetí ples, a pro jistotu namaže práh u plesové síně krátce před půlnocí hustým lepem (motiv lsti). Na práh se skutečně zachytí Popelákův obrovský střevíc¹⁵³ (motiv ztraceného střevíčku). Princezna ho zkouší každému mládenci v království. Nakonec ho zkusí i sám Popelák, tomu padne a stává se princem a manželem krásné princezny (motiv odměny). Bratři prosí bratra o odpuštění za své skutky. Popelák jim odpouští, navíc je bohatě obdaruje.

Pro příběh je typická aktualizace na úrovni postav a jejich příznakových vlastností. Rozdíl je v pohlaví jednotlivých postav – ženské postavy, jako Popelka či sestry jsou nahrazeny mužskými postavami a naopak. Protagonistou příběhu je tudíž chlapec, nikoli dívka, místo dvou sester se zde vyskytují dva bratři, na zámku žije krásná princezna, nikoli princ. Přizpůsobeno je jméno protagonisty, vlastnosti i práce, které v domě zastává. Místo Popelky v příběhu nacházíme Popeláka. Urostlý chlapec v domě nezastává práce typické pro dívku, Popelku, neuklízí, nevaří, nemyje nádobí. Zastává naopak těžké ryze mužské práce. Identifikátorem Popeláka je naopak velký střevíc, znak mužnosti.

Celá řada podstatných motivů je zachována. Předně motiv utlačované hrdinky (v tomto případě hrdiny), motiv vzestupu z popele na královský trůn, motiv zlé matky, sourozenecké rivality, ale i motiv trojího setkání, ztraceného střevíčku, lsti či pomoci, probíhající prostřednictvím holubů a matky zjevující se v Popelákových snech. Ztrácí se původní význam a funkce lidových pohádek. Posílena je, naopak, funkce zábavná.

---

¹⁵³ Velká noha, znak mužství.

2.9 České filmové adaptace původního příběhu

Příběh Popelky je natolik oblíbený, že se stává předlohou nejen pro literární zpracování, ale také pro zpracování filmové. V následující kapitole si připomeneme dvě české filmové adaptace příběhu o Popelce – *Tři oříšky pro Popelku* a neméně známou černobílou adaptaci z roku 1969, jednoduše nazvanou *Popelka*. Obě filmové adaptace byly natočeny podle literárních předloh. Literární předlohou pro *Tři oříšky pro Popelku* byla verze Grimmů a B. Němcové (*O třech sestřích*), v *Popelce* spatřujeme podobně pojaté motivy jako v literárních zpracováních B. Němcové.

Před samotnou komparací literární předlohy a filmové adaptace je nutné podotknout, že mezi médii kniha – film je podstatný rozdíl. Kniha klade větší důraz na aktivitu recipienta. Čtenář musí zapojit svou fantazii, mnohé nevyřčené skutečnosti domýšlet. Pro film je typická zvuková a vizuální složka, na první pohled je patrné, jak postavy vypadají, lze sledovat jejich gesta, mimiku. Je jasně dáno prostředí, ve kterém se děj odehrává. Rozdíl je též ve funkcích. Zatímco lidová pohádka je odrazem kolektivního nevědomí, je prodchnuta moudrostí věků, má výchovnou funkci, cílem filmu je zaujmout, převládá funkce zábavná, jsou zde patrné komerční záměry, často na úkor estetické funkce. Film nás může ve srovnání s literární předlohou v mnohém ochudit, naopak mnohé detaily jsou ve filmových adaptacích nové.

2.9.1 Popelka

Černobílé zpracování Popelky z roku 1969¹⁵⁴, v němž hlavní roli hrála herečka Eva Hrušková, patří k prvním pohádkám televizní obrazovky¹⁵⁵. Nepostrádáme krásnou, hodnou, ale utlačovanou dívku, bohatého nešťastně zamilovaného prince, škodolibé nevlastní sestry (motiv sourozenecké rivality) ani zlou, starší dcery protěžující matku (motiv zlé macechy – přestože je Popelčinou vlastní matkou). Pohádka je výjimečná nejen potulným loutnařem, jenž nám pohádku vypráví, ale také písničkami¹⁵⁶, prolínajícími se celým příběhem.

¹⁵⁴ *Popelka*, Československo, 1969, režie: Vlasta Janečková.

¹⁵⁵ Viz Česko-Slovenská filmová databáze, [Online] na <<http://www.csfd.cz/film/173953-popelka/>>.

¹⁵⁶ Hudbu složil Angelo Michajlov.

Popelka žije se svými vlastními rodiči a dvěma línými sestrami v malé chaloupce nedaleko zámku. Přestože je Popelka vlastní dcerou, matka výrazně protěžuje dvě starší ne příliš hezké dcery, Kateřinu a Dorotu. Popelka musí zastat v podstatě veškerou práci v chalupě, je ponižována, neustále umazaná od popele (motiv popele) a nosí obnošené šaty. Rodina je chudá, otec rodiny pracuje v lese jako dřevorubec. Matka však doufá, že své dvě dcery dobře provdá, nejlépe za mladého prince, a zajistí si tak lepší budoucnost.

Výrazným motivem je v této filmové adaptaci motiv utlačované hrdinky, daru, trojnásobnosti a motiv zvířecího pomocníka (holubi). Otec cestou z města, kde má za úkol koupit starším sestrám šaty, zavadí o větvičku lískového keře. Nejmladší Popelce z něj utrhne tři oříšky, v nichž jsou ukryty troje krásné šaty. Pomocníkem je holub, který mluví lidskou řečí a Popelce pomáhá přebrat hrách z popele.

Ples, na němž král miní oženit svého jediného syna Mojmíra, se koná tři večery (motiv trojího setkání). Do tanečního sálu vstoupí krásná neznámá cizinka, princ jde Popelce vstříc a požádá ji o tanec. Po další dva večery se věnuje pouze jí.

Zdá se, že pro prince není důležité, zdali je Popelka z bohaté rodiny a zpívá jí, ať je, kdo je, tak je krásná, že se nechce na nic ptát. Chce vědět pouze, jak se dotýká jmenuje a jestli si ho vezme za muže. Popelka sice neprozradí, odkud je a jak se jmenuje, nicméně během třetího setkání princovi slíbí, že se za něj vdá. Když chce princ svou nastávající manželku představit otci, Popelka řekne mlha přede mnou, mlha za mnou a vypaří se.

Princ nalezne střevíček uvízlý na schodech v lepidle a rozhodne se navštívit všechna stavení v království. Doufá, že díky střevíčku najde svou nevěstu. Má na to pouhé tři dny (opět motiv trojnásobnosti). Nakonec zastaví i před domem dřevorubcovy rodiny, kde je již dlouho matkou (schová Popelku do komory) očekáván. Přestože princ v mžiku spatří, že Kateřina ani Dora nejsou tou, kterou on hledá, nechá je, aby si střevíc také vyzkoušely. Sestry, byť jsou jejich nožky menší, střevíček neobují. Ve chvíli, kdy princ hodlá odejít, se ve dveřích objeví otec a prozradí mu, že mají ještě jednu dceru. Princ malé Popelce vyzkouší střevíček. Padne jí, a když se princ na dívku

pořádně zadívá, spatřuje v ní svou milou. Popelka si jde obléci jedny z šatů, další dvoje dává sestrám.

Popelku si princ odváží jako svou nevěstu na zámek. Matku ani zlomyslné a líné sestry trest nepostihne, a otec – přestože nezabrání svou ženou jím milovanou Popelku trýznit – odjíždí nakonec se svou dcerou a princem na zámek.

Předlohou pro filmové zpracování Popelky (1969) byly pravděpodobně obě varianty Boženy Němcové. Pokusme se zjistit, v čem se filmová adaptace podobá literárním předlohám, co se vyskytuje nově apod. Popelčin příběh ve filmovém zpracování, byť jméno Popelky není Anuška a jedna ze sester se jmenuje Kateřina nikoli Barunka, začíná podobně jako děj příběhu *O třech sestřích*. Zatímco při čtení knihy si recipient může domýšlet, jak jednotlivé postavy vypadají, ve filmu má tyto detaily jasně dané.

Anuška žije v chalupě nedaleko zámku s vlastními rodiči. Matka Popelku nemá ráda, ukládá jí veškerou práci v domě. Otec je Popelčin ochránce, nejmladší dceru má radši než dvě starší. Hlava rodiny je dřevorubec, tento detail se pro změnu objevuje v druhé variantě Němcové s názvem *O Popelce*.

Otec se vydá na jarmark, starším dcerám přiveze šaty a drahokamy, Popelce tři oříšky (jako ve *Třech sestřích*), které filmová Popelka vzápětí (na rozdíl od Anušky) neztratí. Žábu, která mluví lidskou řečí a která Popelce prozradí, že v oříšcích jsou ukryty šaty, nahrazuje mluvící holub. Motiv zvířecího pomocníka (holub) je pravděpodobně převzat z pojetí br. Grimmů.

Pokud jde o motiv slavnosti, ten je převzat z české varianty (*O Popelce*). Popelka se třikrát účastní plesu, na němž si má mladý princ vybrat nevěstu. Třetího večera ztratí jeden ze střevíčků (schody namazané pryskyřicí, ve filmu lepidlem). Následujícího dne princ neznámou dívku hledá (jako princ ve *Třech sestřích*). V literární předloze má princ hledání díky žebračce ulehčeno. Ve filmové adaptaci mu nikdo neporadí, navíc má na hledání pouze tři dny. Ve filmové variantě mu při hledání pomáhá sluha. Ukrytou dívku přivede vždy její otec. Ovšem ve filmovém zpracování ve chvíli, kdy zklamaný princ hodlá opustit chalupu, vstoupí dřevorubec (motiv náhody) a automaticky se ptá, kde je Popelka. V literární předloze (*O třech sestřích*) se princ

nenechá ihned odbýt, a tak dlouho na otce, který svou dceru ze strachu před ženou zapírá, naléhá, že nakonec prozradí, že má ještě jednu dceru. Filmové zpracování je ochuzeno o motiv deformování nohy či motiv falešné nevěsty (tyto dva motivy jsou patrné v literární předloze – *O třech sestřích*).

I konec filmové adaptace a literární předlohy se liší. Zatímco otec v literární předloze je donucen starším sestrám také obstarat oříšky, z nichž vyjdou hadi (sestry zadusí, slehne se pod nimi zem), otec ve filmovém zpracování odjíždí s Popelkou a princem na zámek. Sestry ani matka nejsou nijak potrestány, sestry navíc dostanou od Popelky její šaty z oříšků (nemusí tak otce nutit, aby jim přinesl také oříšky).

2.9.2 Tři oříšky pro Popelku

Literární předlohou pro filmové zpracování *Tři oříšků pro Popelku*¹⁵⁷ byla varianta bratří Grimmů a slovenská varianta Němcové s názvem *O třech sestřích*. Ve srovnání s předchozí filmovou adaptací se jedná o podstatě volnější filmové zpracování. Mnohé detaily jsou výmyslem filmových tvůrců či dobovou aktualizací, předně je zcela odlišná samotná Popelka.

Popelka ze *Tří oříšků* rozhodně není pasivní hrdinka. Je sebevědomá, veselá, umí jezdit na koni, střílet z kuše, navíc je chytrá a vtipná. Na první pohled se výrazně odlišuje ve srovnání s Popelkou známou z literárních variant.

Žije se svou macechou a nevlastní sestrou Dorou, které si z Popelky dělají doslova služku. Má však kolem sebe i opravdové přátele, mezi něž patří nejen čeledín Vincek, kuchtík, ale i pomocníci z říše zvířat. Jednak je to kuň Jurášek, dárek od jejího zemřelého otce, sova Rozárka, věrná společnice a rádkyně, ale také holoubci, díky nimž může překonávat překážky, které by jí jinak znemožňovaly jít na ples. V této německo-české verzi, jak již vyplývá ze samotného názvu, se objevuje motiv trojnásobnosti, Popelka dostane od Vincka dárek v podobě třech oříšků. V každém oříšku se skrývají jedny šaty. Zajímavé je, že pouze v této verzi Popelka nedostane troje plesové šaty, ale pouze jedny, což je z toho důvodu, že se ples koná pouze jeden večer. Při rozlousknutí prvního oříšku se před Popelkou objeví klobouk s peřím

---

¹⁵⁷ *Tři oříšky pro Popelku*, Československo/Východní Německo, 1973, režie: Václav Vorlíček.

a lukostřelecká stroj, ve druhém jsou plesové šaty, „ružové, stříbrem vyšívané“. A ve třetím oříšku rovnou svatební šat. V této variantě, která je kombinací Popelky Grimmů a Anušky Boženy Němcové z pohádky *O třech sestřích*, je důležitý motiv daru, bez třech oříšků by nedostala šaty a nemohla jít na ples.

Dalším motivem, jenž se objevuje, je motiv splněného přání. Popelka nejprve neví, že jsou uvnitř oříšků ukryty krásné šaty, dá jí to najevo sova Rozárka. Popelka si přeje šaty, a ony jsou skutečně tam.

Popelka se na plesě setkává s princem, jelikož se ale ti dva už minimálně dvakrát viděli a princ by ji pravděpodobně poznal (navíc by ji rozhodně poznaly matka s dcerou), zakryje si obličej závojem. Pro prince je to v tu chvíli zcela neznámá dívka. Aniž by věděl, jak skutečně vypadá, očividně ho velmi zaujme. Nelze tudíž říct, že by ho Popelka učarovala svým zjevem, ale spíš svou tajemností. Popelka i v této filmové variantě ples předčasně opouští, ale neutíká z toho důvodu, že musí být do určité doby doma, ani proto, že musí být doma dříve než matka a nevlastní sestra. Princ neuhodne odpověď na Popelčinu hádanku, a ona tak nemá důvod na plesě déle setrvávat. Ve spěchu Popelka na schodech zakopne a ztratí střevíček, který se náhle stává jakýmsi identifikátorem té, kterou princ potkal na plesě.

Princ miluje hony, střílení, a jak sám řekl před zahájením plesu, kdyby záleželo na něm, nejraději by vdavky minimálně o rok odložil. Ale ta neznámá, která se tak náhle objeví a ještě rychleji zámek opustí, jakoby ho očarovala. Princ se, k neuvěření všech přítomných, zamiluje. Chce dívku, kterou už vlastně zná, aniž by si to v tu chvíli uvědomoval, za každou cenu najít. Když tedy Popelka tak náhle odchází, princ na nic nečeká a snaží se ji dosáhnout. Neobjevuje se zde motiv lsti, ale náhody. Kdyby Popelka náhodně při útěku neztratila střevíček, princ by ji hledal mnohem déle, možné je také to, že by se s ní nesetkal již nikdy.

Ve variantě je znatelný motiv odměny. Princ sice nějakou chvíli zkouší, které střevíček padne, nicméně Popelka přijede nakonec sama, a to rovnou ve svatebních šatech, zkoušení střevíčku již tedy nemá původní význam. Nepostrádáme taktéž motiv trestu, kdy nevlastní matka se svou dcerou spadnou do ledové vody.

Jak již bylo řečeno, filmoví tvůrci se inspirovali variantou B. Němcové – *O třech sestřích* a variantou br. Grimmů. Popelka z filmové adaptace je sirotek, vychovává ji macecha, která má svou vlastní dceru. V těchto detailech se nepochybně odlišuje od Popelce z výše uvedených předloh. Úlohu Popelčina otce zastává hodný čeledín Vincek, který Popelce mj. přiveze tři oříšky (motiv daru – třech oříšků, taktéž v obou lit. verzích). Také Popelčina povaha je jiná, dívka umí jezdit na koni, střílet z kuše atd., o tom jsme již psali. Tím, kdo Popelce prozradí, že v oříšcích jsou ukryty šaty, je ve filmové adaptaci sova Rozárka (ve *Třech sestřích* – žába). Filmové Popelce, stejně jako Popelce br. Grimmů, s úkoly pomohou holubi.

Popelka ze *Tří oříšků pro Popelku* jde na ples, jako Popelka v německém pojetí. Motiv ztraceného střevíčku ve filmové adaptaci není spojen s motivem lsti (tak, jak je tomu u Grimmů i u Němcové), ples se koná pouze jednou, spíše se jedná o motiv náhody. Také nenacházíme motiv mrzačení nohou či motiv falešné nevěsty (jak je tomu opět v obou literárních předlohách). Zachován je motiv trojích šatů, první šaty jsou totožné s šaty Popelky ze *Tří sester* (šaty růžové, stříbrem vyšívané, nechybí závoj ani perlová čelenka), ovšem druhé i třetí šaty Popelky se liší. Princ Popelku sice hledá (tak, jako princ v obou literárních předlohách), ale nakonec je to sama Popelka, která přijíždí na zámek, aby si vyzkoušela střevíček (tento detail nacházíme v druhé variantě B. Němcové s názvem *O Popelce*).

Princ musí Popelku poznat ve všech jejích podobách: jako rozpustilou dívku: „pískle“, konkurenta v lukostřelbě či jako vyspělou ženu. Ve všech podobách ji musí chtít. Popelka chce, aby si ji princ vybral ne kvůli krásnému vzhledu, touží, aby ji princ spatřil i v poníženém stavu, jako obyčejnou dívku. „*Teprve, když ji její vyvolený spatří v poníženém stavu, a přesto o ni usiluje, stane se jeho.*“¹⁵⁸

Motiv zvířecího pomocníka zde byl filmovými tvůrci aktualizován. Bylo zvoleno zvíře, které je v evropské kultuře považováno za symbol moudrosti, (podle řecké bohyně Athény, často zobrazované se sovou) a tudíž je vhodným nositelem původní role (jakou mají zvířata v lidových pohádkách). Sova je vševědoucí, symbol moudrosti. Užití takového zvířecího pomocníka, který Popelce pomáhá, radí,

---

¹⁵⁸ BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek*, str. 258.

povzbuzuje, je vhodným zpodobněním zemřelé matky. Na základě skrytého významu jej považujeme příhodnějším zvířetem než Němcovou použitá žába.

Ve filmovém zpracování se vyskytuje mj. motiv trojí hádanky. Nejsme si vědomi, že bychom se s ním v některé z literární varianty setkali. S nápadem pravděpodobně přišli filmových tvůrců. Hádankou se chce Popelka ujistit, jestli princ vnímá a akceptuje její tři podoby – podobu rozpustilého písklete, krásné vyspělé ženy i konkurenta v lukostřelbě. Také chce, aby se princ zasloužil o to získat její ruku.

2.10 Moderní aktualizace tématu – filmové zpracování

Moderní filmová zpracování se velmi liší, jsou přizpůsobena moderní době. Odlišná je samotná Popelka i princ, ale předně prostředí. Aktualizován je též motiv pomoci. Filmoví tvůrci se prvoplánově snaží o příběh – love story končící happy-endem. V moderních filmových adaptacích jsou minimalizována kouzla. Příběh tudíž působí mnohem reálněji než v knihách.

V této kapitole se zkusíme zamyslet, jak se v jednotlivých moderních filmových adaptacích pracuje se stěžejními motivy příběhu a na jakých úrovních dochází k aktualizaci tématu.

V kapitole *Hlavní motivy pohádky o Popelce* jsme za ústřední určili motiv vzestupu z popele na královský trůn. Tento motiv, i když ne doslova, zůstává zachován i v moderních filmových adaptacích. Z obyčejné nevýrazné dívky se stává princezna (*Deník princezny*¹⁵⁹, *Věčný příběh*¹⁶⁰), z šedé myšky krasavice (*Když jedna bota sedí*¹⁶¹, *Taková normální holka*¹⁶², *Deník princezny, Popelky*¹⁶³), z dívky utlačované svou nevlastní rodinou dívka milovaná *Cindy*¹⁶⁴, *Moderní Popelka*¹⁶⁵, *Moderní Popelka: Byla jednou jedna píseň*¹⁶⁶, *Věčný příběh*), z chudého prostého děvčete noblesní žena

---

¹⁵⁹ *Deník princezny*, orig. The Princess Diaries, USA, 2001, režie: Garry Marshall.

¹⁶⁰ *Věčný příběh*, orig. EverAfter, USA, 1998, Režie: Andy Tennant.

¹⁶¹ *Když jedna bota sedí*, orig. If the Shoe Fits, Francie/USA, 1990, režie: Tom Clegg.

¹⁶² *Taková normální holka*, orig. She's All That, USA, 1999, režie: Robert Iscove.

¹⁶³ *Popelky*, orig. Lying to Be Perfect, USA/Kanada, 2010, režie: Gary Harvey.

¹⁶⁴ *Cindy*, orig. Cinderella 80, Francie/Itálie, 1984, režie: Roberto Malenotti.

¹⁶⁵ *Moderní Popelka*, orig. A Cinderella Story, USA/Kanada, 2004, režie Mark Rosman.

¹⁶⁶ *Moderní Popelka: Byla jednou jedna píseň*, orig. A Cinderella Story, USA, 2011, režie: Damon Santostefano.

s kultivovaným vystupováním (*Pygmalion*¹⁶⁷) a z dívky ulice partnerka atraktivního miliardáře (*Pretty Woman*¹⁶⁸).

Obecně lze říci, že Popelka ve filmových adaptacích je mnohem sebevědomější. Svou macechu a nevlastní sestry sice poslouchá, ale má své hranice (např. Popelka Daniela ve *Věčném příběhu* odmítne přichystat své nevlastní sestře snídani). Popelka je odvážná, umí plavat, jezdit na koni (*Věčný příběh*), střílet z kuše (*Tři oříšky pro Popelku*), má talent, umí zpívat (*Cindy, Moderní Popelka: Byla jednou jedna píseň*), malovat (*Taková normální holka*) či navrhovat boty (*Když jedna bota sedí*).

Hrdinka je v cestě za štěstím (ve srovnání s literárními variantami) výrazně aktivnější, nečeká na zázrak, na všemohoucí vílu s kouzelným proutkem. S iniciativnější Popelkou se setkáváme ve *Věčném příběhu* či v *Moderní Popelce*. V obou verzích Popelka zpočátku skrývá svou skutečnou totožnost.¹⁶⁹ Prezentuje se jako někdo jiný, rychle tak získává princovu náklonnost. Princ se do ní zamiluje. Když je Popelka odhalena, princ se cítí oklamán a jeho city nakrátko ochladnou (což nejspíš souvisí s mužskou ješitností).

Byť se Popelka snaží sebevíc, pouze vlastními silami svého štěstí nedosáhne. Pomáhají jí přátelé. V literárních variantách byly Popelčinými pomocníky zvířata, kouzelná víla či převtělená matka. Ve filmových adaptacích dochází k aktualizaci na úrovni motivu pomoci. V *Moderní Popelce* je pomocnicí spolupracovnice z restaurace, která Popelce Sam půjčí plesové šaty. V *Deníku princezny* babička Clarisse, královna Genovie. Vnučce Mie dodá sebevědomí, pomůže vylepšit vzhled, přeje její nové lásce. Ve *Věčném příběhu* Daniele pomáhá služebnictvo macechy. V případě Popelky Cindy se objevuje jakási kmotřička víla, sousedka čarodějnice. Ta pomocí věštecké koule zjistí, kde se Popelčin princ nachází, a Popelka ho tak může snáze najít. Život Kelly Carterové (z filmu *Když jedna bota sedí*) se doslova obrátí naruby, když jednou na ulici ochotně poradí starší paní, čarodějnici, která se ptá na cestu. Ta očaruje Kellyiny střevíčky.

---

¹⁶⁷ *Pygmalion*, orig. *Pygmalion*, Velká Británie, 1938, režie: Leslie Howard, Anthony Asquith

¹⁶⁸ *Pretty Woman*, orig. *Pretty Woman*, USA, 1990, režie: Garry Marshall.

¹⁶⁹ Svou totožnost naopak skrývá i princ (Cindy).

Tvůrci moderních filmových adaptací zachovávají motiv špatného zacházení s hrdinkou související často se zlou macechou a nevlastními sestrami. Popelka je ponižována, zachází se s ní jako s obyčejnou služkou. Takto pojatý motiv je užit v *Moderní Popelce*, *Moderní Popelce: Byla jednou jedna píseň*, *Cindy*, *Když jedna bota sedí* či ve *Věčném příběhu*. V jiných variantách Popelce znepríjemňují život spolužačky (*Deník princezny*, *Taková normální holka*), případně jí opovrhují prodavačky z butiků (*Pretty Woman*).

Příběh Popelky jsme zařadili do pohádek kouzelných. Ve filmových adaptacích se nadpřirozené bytosti, předměty a síly vyskytují minimálně (vyjma např. *Cindy* a *Když jedna bota sedí*, v obou filmech je užit motiv kouzelné víly). O vzhled se postará šikovný vizážista (*Deník princezny*, *Taková normální holka*), kultivovanému chování někdo hrdinku naučí (babička v *Deníku princezny*, Edward v *Pretty Woman* atd.), šaty dostane darem (*Moderní Popelka*).

Přestože v původních variantách nechybí motiv slavnosti, na níž se obvykle Popelka seznámí s princem, v moderních filmových adaptacích tento motiv není (vyjma např. *Moderní Popelky*, kde princ vidí Popelku oslnivě krásnou). Slavnost se sice mnohdy koná (*Deník princezny*, *Moderní Popelka*, *Moderní Popelka: Byla jednou jedna píseň*, *Cindy*, *Věčný příběh*, *Taková normální holka*, *Popelky*), ale nejedná se o první setkání „Popelky“ a „prince“. Popelka se s princem poprvé setká ve škole (*Taková normální holka*, *Deník princezny* atd.), v práci (*Když jedna bota sedí*), na letišti (*Cindy*) atd. Ovšem mluvit o lásce na první pohled většinou nelze (vyjma *Věčného příběhu* nebo *Cindy*). Mnohdy princ o Popelku zpočátku nejeví vůbec žádný zájem (*Když jedna bota sedí*), cit je jednostranný (*Deník princezny*), případně princův zájem je z čistě sobeckých (*Taková normální holka* – vsadí se, že je schopen učinit z každé dívky královnu plesu) či, řekněme, obchodních důvodů (*Pretty Woman*). Popelka není „prvoplánová kráska“, krásné je její nitro, nikoli vnější vzhled.

Je patrný značný posun od raných literárních variant. Zatímco v původním příběhu si princ vybírá nevěstu na základě velikosti a krásy střevíčku, „princ“ ve filmových adaptacích si dívku vybírá podle vnějšího vzezření. Dívky si většinou všimne až poté, co svůj vzhled vylepší (*Když jedna bota sedí*, *Taková normální holka*),

což odpovídá současnému trendu (honba za vnější krásou). Když ho dívka přitahuje fyzicky, začne se o ni zajímat a uvidí její krásné nitro, což ho naplno k dívce připoutá.

Motiv náhody je ve filmových adaptacích spojen s motivem setkání (chudé prostitutce Vivien z *Pretty Woman* náhodně zastaví miliardář, Cindy se s princem náhodně setká na letišti atd.), nikoli s motivem nálezu či daru.

Tradiční motiv ztraceného střevíčku nacházíme minimálně. Užít je v *Moderní Popelce*. V této filmové adaptaci dívka neztratí střevíček ale mobilní telefon, který se tak náhle stává identifikátorem Popelky (aktualizace původního atributu).

Ani vyvolený muž není urozený šlechtic (vyjma prince v *Cindy* nebo krále ve *Věčném příběhu*). Zajímavostí je, že se můžeme setkat i s motivem falešné nevěsty patrným ve filmové pohádce s názvem *Moderní Popelka: Byla jednou jedna píseň*.

Filmoví tvůrci se snaží zobrazit hrdinku nepřilíš hezkou, nevýraznou, méně sebevědomou (ve srovnání s děvčaty v jejím okolí). „Princ“ pozná dívčiny dobré vlastnosti, krásu jejího nitra. Příběh ve filmovém zpracování vždy vyústí v happy-end. Popelka končí v náruči svého prince. Pokud jde o Popelčiny utlačovatele, jsou málokdy potrestáni (motiv trestu např. v *Moderní Popelce*).

Závěr

V bakalářské práci jsme se zabývali vybranými variantami známého příběhu o Popelce. Zjistili jsme, že základní schéma příběhu o Popelce zůstalo zachováno ve všech literárních variantách. Některé varianty jsou věrným zprostředkováním původní pohádkové látky (K. J. Erben). Jindy se autoři snaží domýšlet základní schéma pohádky, do příběhu vkládají další motivy, čímž vytvářejí nový jedinečný příběh (B. Němcová, Ch. Perrault). Výrazně se odráží dobový kontext. Příběh se mění s ohledem na dobu a místo vzniku jednotlivých variant. Jednotliví autoři či sběratelé zobrazují to, co je pro recipienty příběhu přijatelné, co si mohou snáze představit, co je typické pro jejich kulturní prostředí. V egyptské variantě se tudíž dostáváme do prostředí otroků, kde ponižování hrdinky je jistou xenofobní reakcí, pro italskou a francouzskou verzi je typický motiv kouzelné víly, setkání na plesu. Varianty české jsou podobné v užití duchovní slavnosti.

Příběh o Popelce je viditelným dokladem variantnosti pohádek. Je znatelná určitá gradace motivů. Vzpomeňme si např. na motiv utlačování hrdinky. Zatímco v původních verzích macecha protagonistku „pouze“ nutí vykonávat všechnu práci v domě, macecha novějších verzí je mnohem krutější, dívka vyhrožuje bitím, dokonce smrtí. Na ponižování se navíc (v pozdějších variantách) podílejí i (ne)vlastní sestry. Ještě patrnější gradace motivů a aktualizace je vidět v rámci filmových adaptací. Konkrétně motiv ztraceného střevíčku, typický pro všechny literární varianty, se zcela vytrácí. Mění se samotná protagonistka, prostředí, dochází k aktualizaci jednotlivých motivů, přičemž zůstává zachován motiv utlačované hrdinky a motiv vzestupu z popele na královský trůn.

Některé motivy, jako např. již uvedený motiv setkání je v původních verzích zpracováván zcela odlišně. Popelka se v původních variantách neúčastní slavnosti, a pokud přece jenom, s princem se na ní nesetká. Ztracený střevíček se náhodně dostane do rukou samotnému „princi“. Když „princ“ střevíček spatří, chce dívku za každou cenu najít (což souvisí s významem střevíčku). V pozdějších variantách je střevíček spíše identifikátorem ztracené dívky.

Příběh o Popelce je trvalou inspirací pro literární i filmové tvůrce. Ale nejen pro ně. Námětem se inspirovala taktéž řada divadelních, muzikálových i hudebních tvůrců, přičemž každý z nich pracuje s původním lidovým námětem svým osobitým stylem. Každé nové dílo je v podstatě interpretací, která závisí na autorově pojetí. Divadelní, muzikálové či jiné interpretace jsou zároveň (stejně jako literární varianty či filmové interpretace) přizpůsobeny době či publiku.

My jsme se pokusili o interpretaci filmových adaptací, podrobně jsme se věnovali literárním variantám příběhu, ovšem prostor pro další zkoumání se otevírá také v jiných z výše zmíněných oblastí.

Seznam použité literatury

Primární literatura

1. BASILE, G.: *Pentameron*. Praha: SNKLU, 1961. 600 s.
2. ERBEN, K. J.: *Pohádková kytice*. Praha: Albatros, 1980. 389 s.
3. GRIMM, J.: *Pohádky bratří Grimmů*. Praha: Albatros, 1990. 187 s. ISBN: 80-00-00166-7.
4. LADA, J.: *Nezbedné pohádky*. Praha: Albatros, 2004. 140 s. ISBN: 80-00-00167-5.
5. NĚMCOVÁ, B.: *O Popelce a jiné pohádky*. Plzeň: Nava, 1994. 129 s. ISBN: 80-85254-23-9.
6. NĚMCOVÁ, B.: *Princezna se zlatou hvězdou na čele*. Praha: Albatros, 1990. 235 s. ISBN: 80-00-00129-2.
7. PERRAULT, CH.: *Pohádky matky husy*. Praha: Albatros, 1989. 126 s.

Sekundární literatura

1. BECKER, U.: *Slovník symbolů*, Praha: Portál, 2002. 351 s. ISBN: 80-7178-612-8.
2. BERANOVÁ, M.: *Slované*. Praha: Libri, 2000. 311 s. ISBN: 80-7277-022-5.
3. BETTELHEIM, B.: *Za tajemstvím pohádek: Proč a jak je číst v dnešní době*. Praha: Lidové noviny, 2000. 335 s. ISBN: 80-7106-290-1.
4. COX, M. *Three hundred and forty five variants of Cinderella*. London: The Folk-lore society, 1893. 535 s.
5. ČAPEK, K.: *Marsyas: Jak se co dělá*. Praha: ČS, 1984. 378 s.
6. ČEŇKOVÁ, J. a kol.: *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury*. Praha: Portál, 2006. 171 s. ISBN: 80-7367-095-X.
7. ČERNOUŠEK, M.: *Děti a svět pohádek*. Praha: Albatros, 1990. 187 s. ISBN: 80-00-00060-1.
8. ČERNOUŠEK, M.: *Sen a snění*. Praha: Horizont, 1988. 179 s.
9. *Československá vlastivěda*. Díl III. Lidová kultura. Odpovědný redaktor Bohumír Mráz. Praha: Orbis, 1968.

10. FAIRBANK, J. K.: *Dějiny Číny*. Praha: Lidové noviny, 1998. 656 s. ISBN: 80-7106-249-9.
11. FRANZ Marie-Louise.: *Psychologický výklad pohádek*. Praha: Portál, 1998. 182 s. ISBN: 80-7178-260-2.
12. HAVRÁNEK, B. a kol.: *Slovník spisovného jazyka českého [Díl] 4., P – Q*. Praha: Academia, 1989. 716 s.
13. CHALOUPKA, O. a kol.: *Čeští spisovatelé literatury pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1985. 480 s.
14. LUŽÍK, R.: *Pohádka a dětská duše*. Praha: Václav Petr (Svazky úvah a studií, č. 88), 1944.
15. PERRAULT, Ch.: *Francouzské pohádky*. (doslov Zdeňka Hrbaty). Praha: Odeon, 1990. 347 s. ISBN: 80-207-0118-4.
16. PETERKA, J.; MOCNÁ, D.: *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2004. 699 s. ISBN: 80-7185-669-X.
17. PETRŮ, E.: *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. 187 s. ISBN: 80-85839-44-X.
18. PROPP, V. J.: *Morfologie pohádky a jiné studie*. Jinočany: H & H Vyšehradská, 2008. ISBN: 978-80-7319-085-9.
19. *Slovník spisovatelů německého jazyka a spisovatelů lužickosrbských*. Zpracoval kol. za vedení Václava Boka, Věry Macháčkové-Riegerové, Jiřího Veselého. Praha: Odeon, 1987. 844 s.
20. *Slovník autorů literatury pro děti a mládež. I, Zahraniční spisovatelé* [pod vedením Ivana Dorovského a Vlasty Řeřichové zpracovali Athena Alchazidu ... et al.]. Praha: Libri, 2007. 847 s.
21. *Svaté Písmo: překlad nového světa se studijními poznámkami*. New York: Watchtower bible and tract society: International bible students association. 2000. 1597 s.
22. ŠAŠINKOVÁ, T: *Proč Jeníček loupal perníček?* (Bakalářská práce). Zlín: Univerzita Tomáše Bati, 2009.
23. ŠMAHELOVÁ, H.: *Návraty a proměny. Literární adaptace lidových pohádek*. Praha: Albatros, 1989.

24. ŠTEFECCHOVÁ, V.: *Literární adaptace Perníkové chaloupky* (Bakalářská práce). Brno: MU, 2007.
25. VLAŠÍN a kol.: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. 471 s.
26. TRESIDDER, J.: *1001 symbolů: ilustrovaný průvodce světem symbolů*. Praha: Knižní klub, 2004. 373 s. ISBN: 80-242-1252-8.
27. URBANOVÁ, S.; ROSOVÁ, M.: *Žánry, osobnosti, díla: historický vývoj žánrů české literatury pro mládež – antologie*. Ostrava: Ostravská univerzita, 2005. 239 s. ISBN: 80-7368-046-7.

Internetové zdroje

1. JANÁČEK, D.: *Odkud se vzal popelec a Popeleční středa* [online]. Dostupné z: <www.ontola.com/cs/sypat-si-hlavu-popelem>.
2. <<http://www.osud.cz/jmeno-jako-osud-vyznam-jmen-marie-marketa>>. (výklad jména Marie)
3. <<http://www.pohadkyprodeti.cz/bylo-nebylo/citaty-o-pohadkach/>> (citáty o pohádkách)
4. <<http://www.myseveralworlds.com/2007/08/02/yeh-shen-the-chinese-cinderella/>> (celý příběh čínské Popelky Yeh-schen)
5. <<http://litscribbles.wordpress.com/fairy-tales/rhodopis-the-egyptian-cinderella/>> (celý příběh egyptské Popelky Rhodopis)
6. <<http://poselsvetla.blog.cz/1105/horus>> (význam sokola)
7. <<http://antiquus.blog.cz/0709/otroci>> (egyptské otrokářství)

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Motivy v konkrétních variantách Popelky

Příloha č. 1 – Motivy v konkrétních variantách Popelky

MOTIV	ČÍNA	EGYPT	ITÁLIE	FRANCIE	NĚMECKO	NĚMCOVÁ O Popelce	TŘI SESTRY	ERBEN
utlačovaná dívka	macecha	žárlivé služky	dvě macechy	macecha	macecha	vlastní rodiče, lidojedi	vlastní matka	macecha
sourozenec ká rivalita					2 nevlastní sestry	2 nevlastní sestry	2 nevlastní sestry	
zemřelá matka	matka zemře		matka zemře	matka zemře	truchlení			zabití krávy - matky
pomoc	ryba	sokol	víla	kouzelná kmotra víla	holoubek	teta	žabka; žebráčka	matka-kráva, holubi
zabití užitečného zvířete	zabití ryby							zabití krávy
kouzelné kosti	kosti ryby mají magickou moc							kouzelné kosti
vražda			zabití macechy			zabití lidojedů		
dobrý skutek	Popelka krmí ryby							
náhoda	obchodník nalezne střevice	přiletí sokol, vezme střevice				při uklizení Popelka najde klíček		
splněné přání	díky rybím kostem dostane šaty, střevice		díky vile		díky holubovi, který sedí na lískovém stromě	přání plní koník		
nález	obchodník nalezne střevice					klíček, tři truhly s bohatstvím		
dar		otrokář daruje střevičky	datle, šaty, střevice, služebnictvo		větvička z lískového keře		tři lískové oříšky	skříň plná bohatých šatů
setkání	setkání po ztrátě střevičku	setkání po ztrátě střevičku	na slavnosti, trojí setkání	dvojí setkání	trojí setkání	trojí setkání	trojí setkání	trojí setkání

MOTIV	ČÍNA	EGYPT	ITÁLIE	FRANCIE	NĚMECKO	NĚMCOVÁ, O Popelce	TŘI SESTRY	ERBEN
slavnost	slavnosti jara	slavnost v Mephisu Popelka nejde	slavnost v rámci svátku	ples	ples	králův svátek	nedělní mše	nedělní mše
lest			mince, Popelka zdrží princova sluhu		princ nechá schody natřít smůlou	princ nechá schody natřít pryskyřicí	vozy plné chvoje	
ztracený střeviček	střevíc ztratí při útěku ze slavnosti	střevíc odnese sokol	při útěku ze slavnosti	při útěku z plesu	přilepí se na smůlu	přilepí se na smůlu	ztracen ve chvoji	ztracen při útěku
rozpoznávání podle střevičku	ano	vyzkouší i služby	další hostina, přítomné si zkouší střevíc	úlohu zkoušení střevíce přebírá jeden z dvořanů	zkouší ho sám princ	zkouší ho sám princ	zkouší ho princ	zkouší ho princ
zdeformovaná noha					uříznutá pata, palec	stažené nohy	uříznutá pata, palec	
falešná nevěsta					ano, prozradí je holub		ano, prozradí je princův pes	
lest			mince, Popelka zdrží princova sluhu		princ nechá schody natřít smůlou	princ nechá schody natřít pryskyřicí	vozy plné chvoje	
úkryt		v rákosí					na půdě	pod korytem, prozradí kohout
odměna	svatba	svatba	svatba	svatba	svatba	svatba, bohatství	svatba	svatba
trest	macecha a sestry jsou zavaleny kameny				slepota, zdeformované nohy	škrábance od koček, vyškubané vlasy, těžká nemoc	nevlastní sestry zadusí had	matka potrestána